

**ETIČKI KODEKS
ISTRAŽIVANJA SA DJECOM I O DJECI
U BOSNI I HERCEGOVINI**

DRUGO, REVIDIRANO IZDANJE

Sarajevo, 2025.

Projekat implementira



World Vision BH Fondacija
Bulevar Ivica Osima 9
71000 Sarajevo, BiH

Partner u realizaciji



Udruženje Naša djeca
Behdžeta Mutevelića 73
71000 Sarajevo, BiH

Pridruženi partner



Finansira
Evropska unija

Naziv publikacije: Etički kodeks istraživanja sa djecom i o djeci u Bosni i Hercegovini
Projekat: Povezivanje tačaka 2.0 – Unapređenje učešća djece u donošenju odluka za poboljšanje prava djeteta i demokratije u BiH
Autor: prof.dr Elmedin Muratbegović, Univerzitet u Sarajevu

Ova publikacija je finansirana od strane Evropske Unije. Za njen sadržaj isključivu odgovornost snosi World Vision BH Fondacija i Udruženje Naša djeca Sarajevo i on ne odražava nužno stavove Evropske Unije

PREDGOVOR DRUGOM, REVIDIRANOM IZDANJU

U vremenu kada se sve više pažnje posvećuje pravima djece i njihovoj zaštiti, posebno u kontekstu naučno-istraživačkog rada, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine prepoznaje važnost postojanja jasnih, sveobuhvatnih i primjenjivih etičkih standarda. Etički kodeks istraživanja sa djecom i o djeci u Bosni i Hercegovini, čije drugo, revidirano izdanje imate pred sobom, predstavlja temeljni dokument koji osigurava da se istraživanja koja uključuju djecu provode u skladu s najvišim etičkim i pravnim principima.

Ova dopunjena i unaprijeđena verzija Kodeksa je nastala uz obimne konsultacije sa predstavnicima relevantnih institucija, akademskom zajednicom, predstavnicima organizacija civilnog društva i – što je posebno važno – djecom i mladima, tokom implementacije projekta „Povezivanje tačaka 2.0 – Unapređenje učešća djece u donošenju odluka za poboljšanje prava djeteta i demokratije u BiH“, koji finansira Evropska unija, a implementiraju World Vision BH Fondacija i Udruženje „Naša djeca“ Sarajevo, u saradnji sa Ministarstvom za ljudska prava i izbjeglice BiH.

Revidirani Kodeks ne samo da preciznije definiše uloge i odgovornosti istraživača, roditelja/staratelja i institucija, već uvodi i inovativne pristupe u zaštiti djece, uključujući i aneks sa dječijom verzijom Kodeksa – dokumentom koji su kreirala sama djeca. Time se dodatno osnažuje njihova uloga kao aktivnih učesnika u istraživačkom procesu.

Svrha ovog Kodeksa je da osigura da se istraživanja sa djecom i o djeci provode na način koji poštuje njihovo dostojanstvo, prava i dobrobit, te da se u svakom trenutku vodi računa o najboljem interesu djeteta. Njegova primjena zahtijeva aktivnu i odgovornu uključenost svih aktera – od istraživača, preko nadležnih institucija, organizacija civilnog društva, roditelja i, naravno, same djece.

Samo zajedničkim djelovanjem možemo osigurati da istraživanja doprinose razvoju znanja i praksi koje unapređuju položaj djece u društvu, a da pri tome ne narušavaju njihova prava, sigurnost i integritet. Ovaj Kodeks je naš zajednički alat i obaveza u tom procesu.

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH će, u skladu sa svojom nadležnošću, osigurati njegovu dostupnost svim relevantnim akterima putem digitalne platforme i javnih resursa. Vjerujemo da će ovaj Kodeks doprinijeti stvaranju sigurnijeg, pravednijeg i etički odgovornijeg okruženja za istraživanja sa djecom i o djeci u našoj zemlji.

U ime Ministarstva, zahvaljujem svim pojedincima i institucijama koji su doprinijeli ovom važnom procesu.

Kemo Sarač
Pomoćnik ministra za ljudska prava i izbjeglice

S A D R Ź A J

UVOD	5
DIO I - OPĆE ODREDBE	6
1.1. Osnovna pitanja i primjena Etičkog kodeksa	6
1.2. Definisanje statusa djeteta, roditelja/staratelja i istraživača	6
1.3. Primjena etičkih principa	8
DIO II - PROVOĐENJE ISTRAŽIVANJA	10
2.1. Pretpostavke za provođenje istraživanja	10
2.2. Istraživanje (sa djecom i o djeci)	13
DIO III – OSTALA PITANJA I JAVNOST ETIČKOG KODEKSA	15
3.1. Dostupnost podataka iz istraživanja	15
3.2. Korištenje podataka proisteklih iz istraživanja	16
3.3. Zaštita ličnih podataka u kontekstu primjene Etičkog kodeksa	16
3.4. Objava Etičkog kodeksa	16
3.5. Odnos sa ostalim strukovnim Etičkim kodeksima u Bosni i Hercegovini	16
Literatura	17

UVOD

Stalna potreba za istraživanjem novog, s jedne strane, te imperativ za zaštitu djeteta od bilo koje vrste zloupotrebe, s druge strane, razlozi su zbog kojih je neophodno razviti deontologijske etičke standarde istraživanja koja se odnose na djecu uopće. Temelj za donošenje ovog Kodeksa jest Konvencija UN-a o pravima djeteta (1989.). No, velik broj drugih međunarodnih dokumenata i preporuka Ujedinjenih naroda, Vijeća Evrope i Evropske unije nadahnuo je pojedina rješenja i odredio standarde koje Kodeks slijedi. U okviru ovog Etičkog kodeksa, praktično se direktno primjenjuju standardi utvrđeni u okviru Ustava Bosne i Hercegovine, člana II) Ljudska prava i osnovne slobode, a koji su utemeljeni na međunarodnim standardima za zaštitu djece utvrđenih, prije svega, UN Konvencijom o pravima djeteta (iz 1989.), ali i drugim UN i evropskim konvencijama i protokolima koje je ratifikovala Bosna i Hercegovina, a koje se odnose na zaštitu i prava djece.

Polazimo od toga da je Ustavom Bosne i Hercegovine, u okviru člana II) Ljudska prava i osnovne slobode, u tački 3.f.), posebno istaknuto poštivanje prava na privatni porodični život, te dom i prepisku zakona, da na osnovu navedenog, bilo koja aktivnost koja uključuje dijete i njegovu porodicu mora uključivati utvrđene međunarodne i domaće standarde u pogledu zaštite ljudskih prava i osnovnih sloboda djece. Etički kodeks uzima u obzir i različite zakonske propise u Bosni i Hercegovini, čije se norme tiču pravnog subjektiviteta djece, kao kategorije uzorka istraživanja. Ovdje se prvenstveno misli na zakone kojima se uređuje pitanje zaštite i prikupljanja podataka, kao i pitanje pristupa informacijama: Zakon o slobodi pristupa informacijama BiH („Službeni glasnik BiH“, br. 28/00, 45/06, 102/09, 62/11, 100/13); Zakon o slobodi pristupa informacijama FBiH („Službene novine FBiH“, br. 32/01 i 48/11); Zakon o slobodom pristupu informacijama od javnog značaja RS („Službeni glasnik RS“, br. 20/01, 120/04, 54/07, 104/09, 36/10 i 105/21); Zakon o zaštiti ličnih podataka BiH („Službeni glasnik BiH“, br. 32/01, 49/06, 76/11, 89/11, 12/25); Zakon o zaštiti tajnih podataka BiH („Službeni glasnik BiH“, br. 54/05, 12/09); Zakon o statistici BiH („Službeni glasnik BiH“, br. 57/02, 26/04 i 42/04); Zakon o statistici FBiH („Službene novine FBiH“, br. 63/03 i 9/09); Zakon o statistici RS („Službeni glasnik RS“, br. 85/03). U pogledu potrebe uključivanja podataka iz određenih oblasti koje se odnose na djecu i dječija prava, potrebno je uzeti u obzir i zakone koji regulišu pitanja zaštite djece (socijalna, zdravstvena, obrazovna i dr.), vidi Aneks 1.

Ovako koncipiran kodeks etičkih principa i normi zasigurno će predstavljati integralni dokument za sve pojedince i institucije koje se neposredno bave istraživanjima u koja su, na bilo koji način, uključena djeca. Etički kodeks polazi od osnovnog principa "najboljeg interesa djeteta" (Konvencija o pravima djeteta, član 3.), njegove dobrobiti, odnosno onoga što je najbolje za dijete, njegovu porodicu, a samim tim i cjelokupnu društvenu zajednicu. Etički kodeks istraživanja sa djecom i o djeci u Bosni i Hercegovini sadrži sljedeće dijelove.

DIO I - OPĆE ODREDBE

1.1. Osnovna pitanja i primjena Etičkog kodeksa

- (1) Etičkim kodeksom se uređuju prava i obaveze, te odgovornosti istraživača.
- (2) U skladu sa odredbama UN Konvencije o pravima djeteta, ovaj Etički kodeks se odnosi na osobe mlađe od 18 godina.
- (3) Etički kodeks se primjenjuje na sve vrste istraživanja u kojima su aktivni učesnici djeca, ili koja se odnose na djecu, u okviru:
 - a. obrazovnih ustanova,
 - b. sportskih klubova,
 - c. kulturno-umjetničkih društava
 - d. domova za djecu i sl...
- (4) Osnovna pitanja koja se uređuju ovim Kodeksom tiču se pitanja statusa djece učesnika kvantitativnih, kvalitativnih, intervencijskih i online istraživanja u području društvenih i humanističkih nauka – psihologije, sociologije, pedagogije, edukacijsko-rehabilitacijskih nauka, kriminologije, žurnalistike, socijalnih djelatnosti, sigurnosnih i odbrambenih nauka, prava, ekonomije, politologije, informacijsko-komunikacijske nauke, filozofije, filologije, antropologije, etnologije te interdisciplinarnih društvenih i interdisciplinarnih humanističkih nauka a koja na neposredan ili posredan način mogu uticati na integritet djeteta i njegov najbolji interes.
- (5) Etički kodeks štiti i unaprijeđuje status djece u svim fazama njihova učestvovanja u istraživanju u pogledu obaveze poštovanja prava djeteta iz Konvencije o pravima djeteta te postupanja u slučaju kršenja tih prava.
- (6) Etički kodeks uzima u obzir i poštuje prava i dužnosti odraslih osoba odgovornih za dobrobit i zaštitu najboljeg interesa djeteta – roditelja/staratelja i stručnjaka u ustanovama koje se brinu o djeci (dječjim vrtićima, školama, domovima za djecu).
- (7) Etičkim kodeksom se regulišu i prava i dužnosti te odgovornosti istraživača sa saradnicima koji provode istraživanje ili u njemu na bilo koji način učestvuju, kao i prava i dužnosti roditelja/staratelja.
- (8) Prilikom istraživanja potrebno je poštovati dogovorene vrijednosti, načela i standarde kako bi se postigao zadovoljavajući nivo etičnosti.
- (9) Etički kodeks treba biti konsultovan u slučajevima primjene bilo kog zakona u BIH, odnosno bilo kojeg strukovnog kodeksa u slučajevima istraživanja koja se bave pitanjima koja su od interesa za djecu.
- (10) Etički kodeks treba poslužiti kao osnova za proširenje svih strukovnih kodeksa u skladu sa zahtjevima iz ovog Etičkog kodeksa.

1.2. Definisanje statusa djeteta, roditelja/staratelja i istraživača

- (1) Dijete u smislu ovog Etičkog kodeksa je osoba koja nije navršila 18 godina života.

- (2) Osnovno pitanje koje se uređuje ovim Etičkim kodeksom jeste status djece učesnika u različitim istraživanjima, koja na neposredan ili posredan način mogu uticati na integritet ličnosti djeteta.
- (3) Etički kodeks definiše primjenu zahtjeva iz UN Konvencije o pravima djeteta, te osiguranja odgovarajuće zaštite prava djeteta kao što su:
- (a) pravo nediskriminacije djece (čl. 2.);
 - (b) zaštita najboljeg interesa djeteta (čl. 3.);
 - (c) pravo djeteta na izražavanje vlastitog mišljenja u stvarima koje ga se tiču, te njegovo uvažavanje u skladu s dobi i zrelosti djeteta (čl. 12.);
 - (d) pravo na slobodu izražavanja (čl. 13.);
 - (e) pravo na slobodu misli i savjesti (čl. 14.);
 - (f) pravo na zaštitu privatnosti, prepiske, ugleda i časti (čl. 16.);
 - (g) pravo na pristup obavijestima i materijalima radi promocije djetetove dobrobiti i zdravlja (čl. 17.),
- (4) Status djeteta se utvrđuje:
- (a) poštujući pravo djeteta na pristanak na učestvovanje u istraživanju, pravo na iznošenje svojih mišljenja i stavova u istraživanju pravo na evaluaciju istraživanja i pravo na odustajanje u bilo kojem trenutku od učestvovanja u istraživanju osiguravajući čuvanje identiteta djeteta, njegove porodice i skupine kojoj pripada.
 - (b) osiguravajući anonimnost učestvovanja u istraživanju, povjerljivost i tajnost prikupljenih podataka.
 - (c) poštujući dob i zrelost djeteta kao kriteriji za učestvovanje u istraživanju, odnosno za davanje informiranog pristanka na učestvovanje u istraživanju.
 - (d) zaštitom dobrobiti i osnaživanjem djeteta u svim fazama istraživanja te osiguravanje psihosocijalne podrške djeci kojoj učestvovanje u istraživanju izazove neugodne osjećaje poput nemira, nelagode, zabrinutosti, tjeskobe, straha i boli, kao i djeci za koju se tokom istraživanja dobiju neočekivana saznanja da im je ugrožena dobrobit izvan samog konteksta istraživanja.
 - (e) zaštitom posebno ranjivih skupina djece.
 - (f) preciziranjem uslova za omogućavanje uvida u rezultate istraživanja ako se radi o studiji slučaja ili informiranje o rezultatima istraživanja ako se rezultati analiziraju na nivou grupe.
- (5) Status istraživača i njihovih saradnika je Etičkim kodeksom preciziran na način da su definisana:
- (a) njihova prava i obaveze.
 - (b) njihova odgovornost za dobrobit djeteta.
 - (c) njihova odgovornost za nastalu štetu.
 - (d) načini saopštavanja rezultata istraživanja učesnicima istraživanja, roditeljima/starateljima, stručnjacima u ustanovama u kojima je provedeno istraživanje te stručnoj i široj javnosti.
- (6) Etički kodeks definiše status roditelja/staratelja, s obzirom da se i na njih, kao učesnike procesa istraživanja, odnose standardi utvrđeni ovim kodeksom, tako da se opiše način:

- (a) informisanja roditelja/staratelja o istraživanju u koje se dijete planira uključiti.
- (b) traženja pristanka roditelja/staratelja na učestvovanje djeteta u istraživanju.
- (c) na koji se može privoliti roditelj/staratelj za učestvovanje djeteta u istraživanju u kojem je nužna upotreba ili/i obrada ličnih podataka.
- (d) obavješćavanje roditelja/staratelja o rezultatima istraživanja.

1.3. Primjena etičkih principa

- (1) Etički principi utvrđeni ovim Etičkim kodeksom su principi koje istraživači moraju usvojiti kao vlastite profesionalne principe i lični kriterij ponašanja.
- (2) Etički kodeks sadrži etička načela kojih se istraživači moraju pridržavati za vrijeme:
 - obavljanja pripreme za istraživanje;
 - obavljanja samog istraživanja;
 - nakon obavljenog istraživanja u fazi obrade podataka kao i
 - u fazi izrade izvještaja ili publikacija proizašlih iz istraživanja i sl.
- (3) Kao imperativ ostvarenja etičkih ideala kroz istraživanja o djeci i sa djecom, potrebno je diferencirati i u potpunosti poštovati sve principe koji su neophodni za zaštitu prava djeteta.

1.3.1. Princip poštivanja ljudskih prava, sloboda i dostojanstva lica

- (1) Istraživači, angažovani u istraživanju o djeci, moraju uvažavati dostojanstvo i ljudske vrijednost svih učesnika u istraživanju, posvećujući pažnju svim relevantnim izvorima koji mogu ugroziti prava djeteta.
- (2) Posebna pažnja se posvećuje poštivanju kulturalnih i individualnih različitosti među akterima istraživanja (dobna, spolna, rasna, nacionalna, vjerska i socio-ekonomska razlika, kao i nejednakosti u razvoju, seksualnoj orijentaciji i spolnom identitetu ispitanika).
- (3) U istraživanjima je neophodno garantovati eliminaciju svih oblika predrasuda ili stereotipa unutar planiranih istraživanja.

1.3.2. Princip zaštite dobrobiti učesnika u istraživanju

- (1) Angažovani istraživači moraju biti svjesni odgovornosti koju imaju u vezi sa djecom, učesnicima u istraživanju i njihovim porodicama, što znači da moraju voditi računa da se ispitanici na bilo koji način, fizički ili psihički, ne ugroze, te da postupci istraživanja moraju biti prilagođeni dobi i zrelosti djeteta.
- (2) U svom nastupanju, istraživač permanentno mora štititi prava svih osoba s kojima kontaktira.
- (3) Etičke dileme ili probleme, nastale u samoj pripremi ili u toku istraživanja, istraživač rješava na odgovarajući način, osiguravši u najvišoj mjeri sve učesnike u istraživanju.
- (4) U planiranju istraživanja, istraživač treba predvidjeti eventualne negativne reakcije učesnika u istraživačkom postupku kao i načine kako će pružiti podršku ispitanicima ako se to dogodi.

- (5) Istraživač vodi računa da tokom istraživanja obezbijedi tjelesnu, emocionalnu i opću psihološku sigurnost djece.

1.3.3. Princip odgovornosti u slučajevima moralnih dilema

- (1) Svako istraživanje se provodi u skladu s relevantnim profesionalnim obavezama i standardima.
- (2) Istraživač vodi računa o naučnoj i stručnoj odgovornosti prema učesnicima istraživanja, kao i javnosti, te odgovornosti prema strukovnoj asocijaciji kojoj istraživanje pripada.
- (3) Pri istraživanju, istraživač sarađuje i savjetuje se sa ostalim stručnjacima i srodnim institucijama, kako bi se istraživanje što profesionalnije obavilo.
- (4) Istraživač je dužan savjetovati i upućivati ostale kolege na etičke standarde iz ovog Etičkog kodeksa, u pogledu postupanja i položaja učesnika u istraživanjima.
- (5) Pretpostavka za provođenje neposrednog istraživanja sa djecom jeste poznavanje psiholoških i tjelesnih razvojnih procesa. Prije istraživanja, u područjima izvan psihologije, istraživač je dužan savjetovati se sa stručnjacima koji se bave emocionalnim, kognitivnim, ponašajnim, tjelesnim i socijalnim aspektima ljudskog razvoja.
- (6) Istraživanja sa djecom kao učesnicima, provode se samo u situacijama kada se značajne spoznaje o dobrobiti djeteta ne mogu steći na drugi način.

1.3.4. Princip zaštite integriteta rezultata istraživanja i istraživača

- (1) Profesionalna angažovanost u istraživanju o djeci, iziskuje poštivanje određenih standarda koji su afirmativni i koji promovišu objektivnost, tačnost i istinitost u istraživačkom procesu, a utemeljeni su na utvrđenim naučnim i profesionalnim dostignućima.
- (2) Istraživači ne smiju primjenjivati:
 - a. metodološke postupke sumnjivog kvaliteta,
 - b. neprimjerene postupke analize i sinteze podataka,
 - c. neprofesionalne i naučno neutemeljene načine interpretacije podataka dobijenih istraživanjem.
- (3) Namjera istraživača mora biti jasna i objektivno moguća tokom cijelog istraživačkog postupka, a njihovi ciljevi moraju ostati javni i otvoreni, ostajući dosljedni u održanju obećanja datih ispitanicima na početku istraživanja.
- (4) Studenti kao i istraživači - početnici mogu obavljati istraživanja sa djecom isključivo pod vodstvom (mentorstvom) iskusnih istraživača (nastavnika ili drugih osoba sa istraživačkim iskustvom) i to mora biti navedeno u zahtjevu.

DIO II - PROVOĐENJE ISTRAŽIVANJA

2.1 *Pretpostavke za provođenje istraživanja*

- (1) Istraživanje se mora temeljiti na utvrđenim naučnim i profesionalnim dostignućima disciplina koje se bave djecom.
- (2) Pretpostavka za provođenje neposrednog istraživanja u kojem učestvuju djeca je poznavanje psiholoških i tjelesnih razvojnih procesa.
- (3) Istraživači koji u svom stručnom obrazovanju nisu stekli znanja o razvoju djeteta, u procesu planiranja i pripreme istraživanja, obavezni su se savjetovati sa stručnjacima za kognitivni, emocionalni i socijalni razvoj djeteta, i tu činjenicu navesti u zahtjevu za istraživanje.
- (4) Postupci istraživanja moraju biti prilagođeni dobi, sposobnostima i zrelosti djeteta.
- (5) Istraživači su obavezni pridržavati se odredaba ovog Etičkog kodeksa kao minimalnog standarda i u slučajevima kada se istraživanje s djecom ili o djeci provodi kao dio opsežnijeg međunarodnog istraživanja ili kao dio aktivnosti neke međunarodne organizacije.

2.1.1. *Preliminarne pripreme istraživača - uslovi za istraživanje*

- (1) Istraživanja s djecom, kao učesnicima u istraživanju, provode se samo u slučajevima kada se do planiranih spoznaja ne može doći na drugi način, a istraživanje ima za cilj doprinijeti znatno boljem naučnom razumijevanju istraživanih tema, te može doprinijeti konačnom postizanju rezultata koji mogu koristiti djeci.
- (2) Istraživački postupci, kao i cjelokupan metodološki instrumentarij, treba prilagoditi uzrastu djeteta.
- (3) Ambijent i cjelokupne okolnosti u kojima se odvija istraživanje, podrazumijevaju obezbjeđivanje tjelesne, emocionalne i uopće psihološke sigurnosti djece.
- (4) Istraživač poduzima sve razumne mjere kako bi izbjegao eventualne probleme mentalnog ili fizičkog ugrožavanja ispitanika, djeteta ili njegovih najbližih.
- (5) Kad se istraživanje provodi u ustanovama koje se brinu o djeci, istraživač je obavezan sarađivati sa stručnjacima u tim ustanovama kako bi istraživačke postupke prilagodio najboljem interesu djeteta, primijenio načelo najmanjeg remećenja redovitih aktivnosti djece i osigurao, ako se za to pokaže potreba, pružanje neposredne stručne podrške i pomoći djeci tokom i nakon istraživanja.
- (6) Istraživači koji u svoja istraživanja uključuju djecu s teškoćama, trebaju se pridržavati posebnih smjernica za planiranje i provedbu istraživanja u kojima učestvuju djeca s teškoćama.

2.1.2. *Saglasnost za obavljanje istraživanja*

- (1) Istraživač je dužan od nadležnih ministarstava/odjeljenja za obrazovanje entiteta ili kantona, odnosno Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine dobiti dozvolu za provođenje istraživanja (u daljem tekstu Nadležne institucije).

- (2) Istraživač podnosi Zahtjev za istraživanje instituciji iz prethodnog stava koristeći obrazac koji je izradila nadležna institucija u kojoj aplicira i koji se nalazi na web stranici te institucije.
- (3) Nadležne institucije iz stava (1) ovog člana dužne su formirati posebna Etička tijela za kontrolu ovog procesa.
- (4) Nadležna institucija ne može dati saglasnost za istraživanje bez prethodno pribavljenog pozitivnog mišljenja nadležnog Etičkog tijela.
- (5) Etička tijela formiraju se pri Nadležnim institucijama, bilo da se radi o: ministarstvima, zavodima, institutima, odjelima ili drugim pedagoškim institucijama u Bosni i Hercegovini.
- (6) Etička tijela su sastavljena od profesionalaca iz reda uposlenika nadležnih institucija uz mogućnost angažovanja stručnih saradnika za specifična istraživanja koje članovi zaposleni u nadležnim institucijama, tematski, nisu u stanju potpuno obuhvatiti.
- (7) Broj članova, sastav tijela te ostala prava i obaveze utvrđuju nadležne institucije, posebnim aktom.
- (8) Etičko tijelo može:
 - a. Dati pozitivno mišljenje,
 - b. Vratiti na dopunu i doradu,
 - c. Dati negativno mišljenje.

2.1.3. Izuzeci pri davanju saglasnosti za istraživanje

- (1) U slučajevima medicinskih istraživanja sa djecom koja se obavljaju u sklopu nastavnih procesa, istraživačkih ili naučnih projekata, istraživač je dužan, pored pozitivnog mišljenja etičkog tijela nadležne zdravstvene ustanove, pribaviti i pozitivno mišljenje Etičkog tijela nadležne institucije opisanog u prethodnom članu ovog Kodeksa.
- (2) Za svako multidisciplinarno istraživanje, Etičko tijelo procjenjuje kompetentnost istraživača za provođenje istraživanja.

2.1.4 Evidencija

Nadležne institucije vode evidenciju o podnesenim, odobrenim i odbijenim zahtjevima.

2.1.5 Preliminarna pitanja istraživačima

- (1) Etičko tijelo mora posvetiti posebnu pažnju sljedećim pitanjima:
 - (a) Da li planirani metodološki instrumentarij zadovoljava potrebe istraživanja i da li je prilagođen djeci?
 - (b) Da li će učesnici osjećati bilo kakvu vrstu nelagode u vezi sa pitanjima koje planirate postaviti?
 - (c) Da li je moguće svim učesnicima objasniti svrhu istraživanja?
 - (d) Koliko je, zaista, neophodno učešće djece u tom istraživanju?
 - (e) Može li se do traženih rezultata doći kroz istraživanje sa uzorkom odraslih osoba?

- (f) Da li je istraživačima razumljivo pitanje na koje traže odgovor?
 - (g) Da li je bilo kojim dijelom istraživanja, moguće zloupotrijebiti povjerenje ispitanika?
 - (h) Šta će poduzeti u slučajevima kada primijete emocionalne, tjelesne ili ponašajne reakcije na sadržaj istraživanja kod djeteta ispitanika?
 - (i) Da li će učesnici dobiti sve informacije na kraju istraživanja, kako bi se psihološki rasteretili?
 - (j) Da li to istraživanje može izazvati generalno negativan stav djece ili roditelja/staratelja, javnosti i sl.?
 - (k) Da li su isti postupak istraživanja testirali na nekom kontrolnom uzorku?
- (2) Nadležna institucija, u obrascu za izdavanje saglasnosti, utvrđuje obavezu istraživačima za podnošenje Izvješćaja o provedenom istraživanju.

2.1.6 Saglasnost roditelja/staratelja

- (1) Nakon dobijanja saglasnosti Nadležne institucije, istraživač je dužan pribaviti dodatne saglasnosti za svako dijete koje namjerava uključiti u istraživanje.
- (2) Radi se o saglasnosti roditelja/staratelja i samom pristanku djeteta.
- (3) Dijete, odnosno njegov roditelj/ staratelj, daje svoj pristanak tek nakon što dobije informacije o:
 - a. samoj svrsi istraživanja
 - b. koristi od tog istraživanja,
 - c. mogućim rizicima,
 - d. vrsti i trajanju istraživanja,
 - e. metodama zaštite privatnosti učesnika i povjerljivosti podataka,
 - f. posljedicama koje istraživanje može izazvati po učesnike istraživanja,
 - g. dobrovoljnom pristajanju i odustajanju od istraživanja.
- (4) Obrazac za saglasnost roditelja/staratelja i pristanak djeteta, kreira Nadležna institucija.
- (5) Obrazac mora sadržavati i dio koji se odnosi na kratak opis istraživanja koje namjeravaju obaviti s djecom.
- (6) U slučaju zajedničke roditeljske/starateljske brige za dijete dovoljno je dobiti pristanak jednog roditelja/staratelja.
- (7) Validnim pristankom smatra se i roditeljeva/starateljeva e-poruka, SMS-poruka ili druga potvrdna radnja poslana osobi zaduženoj za organizaciju istraživanja u ustanovi u kojoj se istraživanje provodi.

2.1.7 Pristanak djeteta

- (1) Za dijete uzrasta do četrnaest (14) godina pismenu saglasnost prvo daje roditelj/staratelj.
- (2) Nakon dobijenog roditeljskog /starateljskog pristanka za djecu uzrasta do četrnaest (14) godina potrebno je zatražiti i pristanak djeteta.
- (3) Dijete svoj pristanak na učešće u istraživanju daje u pravilu pismeno na posebnom obrascu, opisanom u prethodnom članu ovog Kodeksa.

- (4) Ukoliko se radi o djeci uzrasta od navršenih četrnaest (14) do osamnaest (18) godina, dovoljna je saglasnost djeteta, uz obavezno dostavljanje pismene obavijesti roditelju/staratelju o sadržaju i cilju istraživanja.

2.1.8 Izuzeci u vezi saglasnosti za istraživanje

- (1) Kada je riječ o istraživanjima kojima se ispituje posebno osjetljiva tema ili u kojima se djeca izlažu visokim nivoima rizika i nelagode, Etičko tijelo u svom mišljenju može sugerisati Nadležnoj ustanovi koja to navodi u tekstu saglasnosti da je u tom istraživanju pristanak roditelja/staratelja potreban i za djecu stariju od četrnaest (14) godina.
- (2) U slučajevima djece s teškoćama u razvoju koja ne mogu samostalno formirati i izražavati stavove i mišljenja, neophodna je pismena saglasnost roditelja/staratelja i asistenta u nastavi.
- (3) Osobe koje daju pristanak za učešće u istraživanju mogu ga u svako doba, bez štetnih posljedica po njih, kao i bez posebnog obrazloženja, povući i odustati od daljeg istraživanja.
- (4) Za djecu koja su smještena u ustanovama socijalne zaštite, istraživač mora dobiti saglasnost nadležnog resornog entitetskog, odnosno kantonalnog ministarstva i odgovarajućeg odjela u Brčko Distriktu.
- (5) U istraživanjima koja ne osiguravaju punu anonimnost podataka i u kojima je nužna upotreba ili/i obrada ličnih podataka obavezna je saglasnost roditelja/staratelja za njihovu upotrebu, a nakon toga i pristanak djeteta. Pomenute saglasnosti, kako ona od roditelja/staratelja i kao i sam pristanak djeteta dobijaju se u okviru procesa prikupljanja saglasnosti.
- (6) Za istraživanja koja se provode kao sastavni dio redovnog odgojno-obrazovnog procesa u školi i ne izlaze izvan okvira djetetovih uobičajenih iskustava u odgojno-obrazovnim ustanovama u pravilu nije potrebno tražiti saglasnost roditelja /staratelja.
- (7) Pristanak nije potrebno tražiti ni za istraživanja koja se provode anonimno u prirodnim uslovima metodom opažanja i u kojima bilo kakav rizik za djecu nije ni na koji način povezan s istraživanjem.

2.2 Istraživanje (sa djecom i o djeci)

2.2.1. Postupak u toku istraživanja

- (1) Istraživač je, u toku istraživanja, dužan odgovoriti na sva pitanja koja imaju učesnici a vezano je za samu metodologiju istraživanja.
- (2) Primjena bilo kojeg instrumenta u istraživanju podrazumijeva prethodno detaljno objašnjenje njegove namjene i svrhe, te pristanak ispitanika.
- (3) Posebnu pažnju istraživač mora posvetiti situacijama u kojima može primjetiti:
 - (a) bilo kakve zdravstvene probleme ili probleme kognitivnog, emocionalnog, socijalnog i ponašajnog funkcionisanja djeteta, obavezan je o tome upoznati roditelja/staratelja djeteta, a zatim i odgovarajućeg stručnjaka, kako bi se djetetu blagovremeno obezbijedila neophodna pomoć.

- (b) da je postupak prikupljanja podataka na bilo koji način uznemirio ili povrijedio dijete i/ili njemu bliske osobe, mora poduzeti neposredne i/ili naknadne mjere radi umanjenja negativnih učinaka istraživanja, odnosno osigurati psihološko rasterećenje pružanjem psihosocijalne podrške i drugih oblika pomoći, zavisno od specifičnih potreba djeteta učesnika u istraživanju.
- (c) da ukoliko neposredne mjere kojima se nastoje umanjiti negativni učinci istraživanja ne daju rezultate, tj. ne otklone posljedice, istraživanje treba prekinuti.
- (d) da ukoliko u postupku prikupljanja podataka ili nakon završetka tog postupka istraživač dođe do neočekivanog saznanja da je ugrožena dobrobit djeteta učesnika u istraživanju ili da dijete učesnik u istraživanju ugrožava dobrobit druge osobe, obavezan je poduzeti mjere kojima će zaštititi dobrobit ugrožene osobe. Te mjere uključuju brižljivo osmišljeno saopštavanje neočekivanog saznanja djetetu učesniku u istraživanju i drugim relevantnim osobama te osiguravanje odgovarajuće stručne pomoći.

2.2.2. Postupak nakon obavljenog istraživanja

- (1) Neposredno nakon završetka postupka prikupljanja podataka istraživač je obavezan učesnicima u istraživanju razjasniti sve eventualne nejasnoće i nesporazume te odgovoriti na sva njihova pitanja.
- (2) Nakon završetka postupka prikupljanja podataka istraživač je obavezan pohraniti podatke tako da osigura njihovu tajnost.
- (3) Podatke koji nisu anonimni potrebno je u najkraćem roku pseudonimizirati kako bi se zaštitila privatnost učesnika, a lične podatke koji omogućavaju identifikaciju djece učesnika u istraživanju odmah uništiti.
- (4) Pohranjeni podaci, nezavisno od nivoa anonimnosti, čuvaju se samo onoliko dugo koliko je potrebno za svrhe u koje su prikupljeni ili u skladu s utvrđenim pravilima o reviziji, arhiviranju ili zadržavanju podataka. O tome je potrebno informisati učesnike u istraživanju.
- (5) Istraživač je dužan izvijestiti učesnike u istraživanju o rezultatima istog, na način koji je primjeren dobi i zrelosti učesnika.
- (6) Informisanje o rezultatima istraživanja se vrši u skladu sa naučnim načelima, pažljivo uzimajući u obzir potrebu objektivne, dobronamjerne i valjane procjene rezultata istraživanja.
- (7) Poželjno je da informisanje o rezultatima istraživanja bude provedeno tako da omogući i aktivnu participaciju djece, roditelja/staratelja i stručnih radnika.

2.2.3 Izvještaj o provedenom istraživanju i prateće publikacije

- (1) Istraživač je obavezan dostaviti Nadležnoj instituciji „Izvještaj o provedenom istraživanju“, napisan na jednom od jezika konstitutivnih naroda u Bosni i Hercegovini.
- (2) Pod pojmom „Izvještaj o provedenom istraživanju“ podrazumjeva se sam tekst Izvještaja, ali i sve vidove publikacija koje će proizaći iz navedenog istraživanja.

- (3) Izvještaj iz stava (1) podnosi se u pet (5) štampanih primjeraka Nadležnoj instituciji najkasnije trideset dana od dana završetka istraživanja.
- (4) Elektronsku formu (PDF formu) objavljene Publikacije proizašle iz istraživanja istraživači su dužni dostaviti najkasnije 30 dana od dana objavljivanja i to na elektronsku adresu Nadležne institucije.
- (5) Nadležne institucije, proslijeđuju elektronske verzije Publikacija (PDF format) na elektronsku adresu Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine.
- (6) Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH će na posebnoj elektronskoj platformi arhivirati sve publikacije proizašle iz istraživanja sa djecom ili o djeci u BiH, formiravši posebnu elektronsku biblioteku publikacija koje su nastale prema kriterijima ovog Etičkog kodeksa.
- (7) Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH će omogućiti na svojoj web stranici pristup elektronskoj arhivi dostavljenih publikacija, nastalih prema kriterijima ovog Etičkog kodeksa.

DIO III – OSTALA PITANJA I JAVNOST ETIČKOG KODEKSA

3.1. Dostupnost podataka iz istraživanja

- (1) Istraživači su dužni poduzeti sve mjere zaštite tajnosti podataka o djeci koja su učestvovala u istraživanju i njihovim izjavama.
- (2) Tajnost podataka se odnosi na činjenice koje upućuju na identitet djeteta.
- (3) U bilo kojem slučaju nije dozvoljeno otkrivati identitet učesnika u istraživanju, niti u neformalnom razgovoru, niti u službenim izvještajima o projektu, bilo pred stručnim, zainteresovanim ili nezainteresovanim osobama.
- (4) Nije dopušteno otkrivati identitet učesnika u istraživanju u pismenim, ali ni u usmenim izvještajima, kao ni u formalnim ili neformalnim raspravama pred drugim istraživačima, stručnim ili ostalim osobama.
- (5) Iznimno, ako u toku prikupljanja ili obrade podataka istraživač uoči teškoće ili probleme koji predstavljaju ozbiljan rizik za život, zdravlje i dobrobit djeteta ili druge osobe, obavezan je svoja zapažanja prenijeti stručnjacima za rješavanje problema te vrste radi osiguravanja neophodne pomoći djetetu.
- (6) Kad je to potrebno, istraživač će učesnike istraživanja prije nego što daju pristanak obavijestiti o mogućnosti da njihov identitet postane dostupan i drugim osobama, što se naročito odnosi na upoznavanje učesnika u istraživanju s mogućnošću dolaska do neočekivanih saznanja o životnoj ugroženosti i/ili ugroženosti individualne dobrobiti samog djeteta učesnika u istraživanju ili osobe koja je u bliskom odnosu s djetetom.

3.2. Korištenje podataka proisteklih iz istraživanja

- (1) Informacije proizašle iz istraživanja, koje su dostupne kroz izvještaje ili druge oblike publikacija nastalih na osnovu istraživanja provedenih po kriterijima i zahtjevima ovog Etičkog kodeksa, su slobodne za korištenje kao sekundarni podatak svim zainteresovanim istraživačima.
- (2) Prikrivanje rezultata istraživanja nije dopušteno. Iznimno, istraživač može učesnike u istraživanju upozoriti na to da se pojedini rezultati istraživanja ne mogu objaviti prije završetka cijelog postupka istraživanja, što je posebno opravdano u longitudinalnim i intervencijskim istraživanjima.

3.3. Zaštita ličnih podataka u kontekstu primjene Etičkog kodeksa

- (1) Zaštita ličnih podataka jedno je od središnjih pitanja naučno-istraživačke etike te jedno od temeljnih ljudskih prava. Kao takvo, usko je povezano s autonomijom i ljudskim dostojanstvom koje svi istraživači koji rade s djecom moraju poštovati.
- (2) Iako je određena obrada ličnih podataka pravno dopuštena, to ne znači nužno da je i etički opravdana.
- (3) Etički zahtjevi nadilaze pravne zahtjeve te traže viši nivo promišljanja o rizicima koji se mogu pojaviti u vezi s obradom ličnih podataka u naučnom istraživanju, a naročito u slučajevima gdje su u fokusu istraživanja djeca.
- (4) Voditelj obrade, odnosno voditelj istraživanja mora u svakom trenutku moći dokazati usklađenost s etičkim i pravnim zahtjevima zaštite ličnih podataka djeteta (načelo pouzdanosti), u okviru svakog istraživanja koje uključuje bilo kakvu obradu ličnih podataka bez obzira na metodu kojom se istraživač koristi.

3.4. Objava Etičkog kodeksa

- (1) Etički kodeks objavljuje se u Službenom glasniku Bosne i Hercegovine.
- (2) Etički kodeks je potrebno istaći na web stranici Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine i web stranicama Nadležnih institucija.

3.5. Odnos sa ostalim strukovnim Etičkim kodeksima u Bosni i Hercegovini

- (1) Odredbe ovog Etičkog kodeksa su osnova za usklađivanje ostalih strukovnih etičkih kodeksa koji se primjenjuju u Bosni i Hercegovini.
- (2) Etički kodeks respektuje odredbe strukovnih kodeksa različitih profesija u Bosni i Hercegovini, koristeći njihove stručne termine i procedure, koje se automatski smatraju i odredbama ovog Kodeksa.

Literatura

- Ajduković, M., Kolesarić, V. (2020). Etički kodeks istraživanja s djecom. Zagreb: Vijeće za djecu Vlade Republike Hrvatske.
- Bertram, T., Pascal, C., Lyndon, H., Formosinho, J., Gaywood, D., Gray, C., ... Whalley, M. (2024). EECERA ethical code for early childhood researchers. *European Early Childhood Education Research Journal*, 33(1), 4–18.
- Cowie, H., Huser, C., Myers, C. (2014). The use of participatory methods in researching the experiences of children and young people. *Croatian Journal of Education*: 16(2), 51-66.
- Ferdousi, N. (2015). Children as Research Subjects: The Ethical Issues. *Bangladesh Journal of Bioethics*, 6(1), 6–10.
- Helseth S, Slettebø Å. Research Involving Children: some ethical issues. *Nursing Ethics*. 2004;11(3):298-299.
- Hersh, M., Elley S. (2019). Expertise and strategies used by autistics to overcome barriers to participation. *Right and Participation*. Abstract book of 12th Autism_Europe International Congress (p. 42), France: Nice.
- Muratbegovic, E. & Šućur – Janjetović, V. (2013). Etički kodeks istraživanja sa djecom i o djeci u Bosni i Hercegovini, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH.
- The British Psychological Society (2014). *Code of Human Research Ethics*. Leicester: The British Psychological Society.

**ЕТИЧКИ КОДЕКС
ИСТРАЖИВАЊА СА ДЈЕЦОМ И О ДЈЕЦИ
У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ**

ДРУГО, РЕВИДИРАНО ИЗДАЊЕ

Сарајево, 2025.

Пројекат имплементира



World Vision БХ Фондација
Булевар Ивице Осима 9
71000 Сарајево, БиХ

Партнер у реализацији



Удружење Наша дјеца
Behdžeta Mutevelića 73
71000 Сарајево, БиХ

Придружени партнер



Finansira
Evropska unija

Назив публикације: Етички кодекс истраживања са дјецом и о дјечи у Босни и Херцеговини
Пројекат: Повезивање тачака 2.0 – Унапређење учешћа дјеце у доношењу одлука за побољшање права дјетета и демократије у БиХ
Аутор: проф.др Елмедин Муратбеговић, Универзитет у Сарајеву

Ова публикација је финансирана од стране Европске Уније. За њен садржај искључиву одговорност сноси Ворлд Висион БХ Фондација и Удружење Наша дјеца Сарајево и он не одражава нужно ставове Европске Уније

ПРЕДГОВОР ДРУГОМ, РЕВИДИРАНОМ ИЗДАЊУ

У времену када се све више пажње посвећује правима дјеце и њиховој заштити, посебно у контексту научно-истраживачког рада, Министарство за људска права и избјеглице Босне и Херцеговине препознаје важност постојања јасних, свеобухватних и примјењивих етичких стандарда. Етички кодекс истраживања са дјецом и о дјечи у Босни и Херцеговини, чије друго, ревидирано издање имате пред собом, представља темељни документ који осигурава да се истраживања која укључују дјецу проводе у складу са највишим етичким и правним принципима.

Ова допуњена и унапријеђена верзија Кодекса је настала уз обимне консултације са представницима релевантних институција, академском заједницом, представницима организација цивилног друштва и – што је посебно важно – дјецом и младима, током имплементације пројекта „Повезивање тачака 2.0 – Унапређење учешћа дјеце у доношењу одлука за побољшање права дјетета и демократије у БиХ“, који финансира Европска унија, а имплементирају World Vision БХ Фондација и Удружење „Наша дјеца“ Сарајево, у сарадњи са Министарством за људска права и избјеглице БиХ.

Ревидирани Кодекс не само да прецизније дефинише улоге и одговорности истраживача, родитеља/старатеља и институција, већ уводи и иновативне приступе у заштити дјеце, укључујући и анекс са дјечијом верзијом Кодекса – документом који су креирала сама дјеца. Тиме се додатно оснажује њихова улога као активних учесника у истраживачком процесу.

Сврха овог Кодекса је да осигура да се истраживања са дјецом и о дјечи спроводе на начин који поштује њихово достојанство, права и добробит, те да се у сваком тренутку води рачуна о најбољем интересу дјетета. Његова примјена захтијева активну и одговорну укљученост свих актера – од истраживача, преко надлежних институција, организација цивилног друштва, родитеља и, наравно, саме дјеце.

Само заједничким дјеловањем можемо осигурати да истраживања доприносе развоју знања и пракси које унапређују положај дјеце у друштву, а да при томе не нарушавају њихова права, сигурност и интегритет. Овај Кодекс је наш заједнички алат и обавеза у том процесу.

Министарство за људска права и избјеглице БиХ ће, у складу са својом надлежношћу, осигурати његову доступност свим релевантним актерима путем дигиталне платформе и јавних ресурса. Вјерујемо да ће овај Кодекс допринијети стварању сигурнијег, праведнијег и етички одговорнијег окружења за истраживања са дјецом и о дјечи у нашој земљи.

У име Министарства, захваљујем свим појединцима и институцијама који су допринијели овом важном процесу.

Кемо Сарач

Помоћник министра за људска права и избјеглице

САДРЖАЈ

УВОД	22
ДИО I - ОПШТЕ ОДРЕДБЕ.....	23
1.1 Основна питања и примјена Етичког кодекса	23
1.2 Дефинисање статуса дјетета, родитеља/старатеља и истраживача	24
1.3 Примјена етичких принципа	25
ДИО II - СПРОВОЂЕЊЕ ИСТРАЖИВАЊА.....	27
2.1. Претпоставке за спровођење истраживања	27
2.2. Истраживање (са дјецом и о дјечи).....	31
ДИО III – ОСТАЛА ПИТАЊА И ЈАВНОСТ ЕТИЧКОГ КОДЕКСА.....	33
3.1. Доступност података из истраживања	33
3.2. Коришћење података проистеклих из истраживања	33
3.3. Заштита личних података у контексту примјене Етичког кодекса	34
3.4. Објава Етичког кодекса.....	34
3.5. Однос са осталим струковним Етичким кодексима у Босни и Херцеговини	34
Литература	34

УВОД

Стална потреба за истраживањем новог, с једне стране, те императив за заштиту дјетета од било које врсте злоупотребе, с друге стране, разлози су због којих је неопходно развити деонтологијске етичке стандарде истраживања која се односе на дјецу уопште. Темелј за доношење овог Кодекса јесте Конвенција УН-а о правима дјетета (1989.). Но, велик број других међународних докумената и препорука Уједињених народа, Савјет Европе и Европске уније надахнуо је поједина рјешења и одредио стандарде које Кодекс слиједи. У оквиру овог Етичког кодекса, практично се директно примјењују стандарди утврђени у оквиру Устава Босне и Херцеговине, члана II) Људска права и основне слободе, а који су у темељени на међународним стандардима за заштиту дјеце утврђених, прије свега, УН Конвенцијом о правима дјетета (из 1989.), али и другим УН и европским конвенцијама и протоколима које је ратификовала Босна и Херцеговина, а које се односе на заштиту и права дјеце.

Полазимо од тога да је Уставом Босне и Херцеговине, у оквиру члана II) Људска права и основне слободе, у тачки 3.ф.), посебно истакнуто поштовање права на приватни породични живот, те дом и преписку закона, да на основу наведеног, било која активност која укључује дијете и његову породицу мора укључивати утврђене међународне и домаће стандарде у погледу заштите људских права и основних слобода дјеце. Етички кодекс узима у обзир и различите законске прописе у Босни и Херцеговини, чије се норме тичу правног субјективитета дјеце, као категорије узорка истраживања. Овдје се првенствено мисли на законе којима се уређује питање заштите и прикупљања података, као и питање приступа информацијама: Закон о слободи приступа информацијама БиХ („Службени гласник БиХ“, бр. 28/00, 45/06, 102/09, 62/11, 100/13); Закон о слободи приступа информацијама ФБиХ („Службене новине ФБиХ“, бр. 32/01 и 48/11); Закон о слободом приступу информацијама од јавног значаја РС („Службени гласник РС“, бр. 20/01, 120/04, 54/07, 104/09, 36/10 и 105/21); Закон о заштити личних података БиХ („Службени гласник БиХ“, бр. 32/01, 49/06, 76/11, 89/11, 12/25); Закон о заштити тајних података БиХ („Службени гласник БиХ“, бр. 54/05, 12/09); Закон о статистици БиХ („Службени гласник БиХ“, бр. 57/02, 26/04 и 42/04); Закон о статистици ФБиХ („Службене новине ФБиХ“, бр. 63/03 и 9/09); Закон о статистици РС („Службени гласник РС“, бр. 85/03). У погледу потребе укључивања података из одређених области које се односе на дјецу и дјечија права, потребно је узети у обзир и законе који регулишу питања заштите дјеце (социјална, здравствена, образовна и др.), види Анекс 1.

Овако конципиран кодекс етичких принципа и норми засигурно ће представљати интегрални документ за све појединце и институције које се непосредно баве истраживањима у која су, на било који начин, укључена дјеца. Етички кодекс полази од основног принципа "најбољег интереса дјетета" (Конвенција о правима дјетета, члан 3.), његове добробити, односно онога што је најбоље за дијете, његову породицу, а самим тим и цјелокупну друштвену заједницу. Етички кодекс истраживања са дјецом и о дјечи у Босни и Херцеговини садржи сљедеће дијелове.

ДИО I - ОПШТЕ ОДРЕДБЕ

1.1 Основна питања и примјена Етичког кодекса

- (1) Етичким кодексом се уређују права и обавезе, те одговорности истраживача.
- (2) У складу са одредбама УН Конвенције о правима дјетета, овај Етички кодекс се односи на особе млађе од 18 година.
- (3) Етички кодекс се примјењује на све врсте истраживања у којима су активни учесници дјеца, или која се односе на дјецу, у оквиру:
 - a) образовних установа,
 - b) спортских клубова,
 - c) културно-умјетничких друштава
 - d) домова за дјецу и сл...
- (4) Основна питања која се уређују овим Кодексом тичу се питања статуса дјете учесника квантитативних, квалитативних, интервенцијских и online истраживања у подручју друштвених и хуманистичких наука – психологије, социологије, педагогије, едукацијско-реhabилитацијских наука, криминологије, журналистике, социјалних дјелатности, сигурносних и одбрамбених наука, права, економије, политологије, информацијско-комуникацијске науке, филозофије, филологије, антропологије, етнологије те интердисциплинарних друштвених и интердисциплинарних хуманистичких наука а која на непосредан или посредан начин могу утицати на интегритет дјетета и његов најбољи интерес.
- (5) Етички кодекс штити и унапрјеђује статус дјете у свим фазама њиховог учествовања у истраживању у погледу обавезе поштовања права дјетета из Конвенције о правима дјетета те поступања у случају кршења тих права.
- (6) Етички кодекс узима у обзир и поштује права и дужности одраслих особа одговорних за добробит и заштиту најбољег интереса дјетета – родитеља/старатеља и стручњака у установама које се брину о дјечи (дјечјим вртићима, школама, домовима за дјецу).
- (7) Етичким кодексом се регулишу и права и дужности те одговорности истраживача са сарадницима који проводе истраживање или у њему на било који начин учествују, као и права и дужности родитеља/старатеља.
- (8) Приликом истраживања потребно је поштовати договорене вриједности, начела и стандарде како би се постигао задовољавајући ниво етичности.
- (9) Етички кодекс треба бити консултован у случајевима примјене било ког закона у БиХ, односно било којег струковног кодекса у случајевима истраживања која се баве питањима која су од интереса за дјецу.
- (10) Етички кодекс треба послужити као основа за проширење свих струковних кодекса у складу са захтјевима из овог Етичког кодекса.

1.2 Дефинисање статуса дјетета, родитеља/старатеља и истраживача

- (1) Дијете у смислу овог Етичког кодекса је особа која није навршила 18 година живота.
- (2) Основно питање које се уређује овим Етичким кодексом јесте статус дјеце учесника у различитим истраживањима, која на непосредан или посредан начин могу утицати на интегритет личности дјетета.
- (3) Етички кодекс дефинише примјену захтјева из УН Конвенције о правима дјетета, те осигурања одговарајуће заштите права дјетета као што су:
 - a) право недискриминације дјеце (чл. 2.);
 - b) заштита најбољег интереса дјетета (чл. 3.);
 - c) право дјетета на изражавање властитог мишљења у стварима које га се тичу, те његово уважавање у складу с доби и зрелости дјетета (чл. 12.);
 - d) право на слободу изражавања (чл. 13.);
 - e) право на слободу мисли и савјести (чл. 14.);
 - f) право на заштиту приватности, преписке, угледа и части (чл. 16.),
 - g) право на приступ обавијестима и материјалима ради промоције дјететове добробити и здравља (чл.17.),
- (4) Статус дјетета се утврђује:
 - a) поштујући право дјетета на пристанак на учествовање у истраживању, право на изношење својих мишљења и ставова у истраживању, право на евалуацију истраживања и право на одустајање у било којем тренутку од учествовања у истраживању осигуравајући чување идентитета дјетета, његове породице и групе којој припада;
 - b) осигуравајући анонимност учествовања у истраживању, повјерљивост и тајност прикупљених података;
 - c) поштујући узраст и зрелост дјетета као критерији за учествовање у истраживању, односно за давање информисаног пристанка на учествовање у истраживању;
 - d) заштитом добробити и оснаживањем дјетета у свим фазама истраживања те осигуравање психосоцијалне подршке дјечи којој учествовање у истраживању изазове неугодне осјећаје попут немира, нелагоде, забринутости, тјескобе, страха и боли, као и дјечи за коју се током истраживања добију неочекивана сазнања да им је угрожена добробит изван самог контекста истраживања;
 - e) заштитом посебно рањивих група дјеце;
 - f) прецизирањем услова за омогућавање увида у резултате истраживања ако се ради о студији случаја или информисаности о резултатима истраживања ако се резултати анализирају на нивоу групе.
- (5) Статус истраживача и њихових сарадника је Етичким кодексом прецизиран на начин да су дефинисана:
 - g) њихова права и обавезе;
 - h) њихова одговорност за добробит дјетета;
 - i) њихова одговорност за насталу штету;

- j) начини саопштавања резултата истраживања учесницима истраживања, родитељима/старатељима, стручњацима у установама у којима је проведено истраживање те стручној и широј јавности.
- (6) Етички кодекс дефинише статус родитеља/старатеља, с обзиром да се и на њих, као учеснике процеса истраживања, односе стандарди утврђени овим кодексом, тако да се опише начин:
 - a) информисања родитеља/старатеља о истраживању у које се дијете планира укључити;
 - b) тражења пристанка родитеља/старатеља на учествовање дјетета у истраживању;
 - c) на који се може приволити родитељ/старатељ за учествовање дјетета у истраживању у којем је нужна употреба или/и обрада личних података;
 - d) обавјештавање родитеља/старатеља о резултатима истраживања.

1.3 Примјена етичких принципа

- (1) Етички принципи утврђени овим Етичким кодексом су принципи које истраживачи морају усвојити као властите професионалне принципе и лични критериј понашања.
- (2) Етички кодекс садржи етичка начела којих се истраживачи морају придржавати за вријеме:
 - a) обављања припреме за истраживање;
 - b) обављања самог истраживања;
 - c) након обављеног истраживања у фази обраде података као и
 - d) у фази израде извјештаја или публикација произашлих из истраживања и сл.
- (3) Као императив остварења етичких идеала кроз истраживања о дјечи и са дјецом, потребно је разликовати и у потпуности поштовати све принципе који су неопходни за заштиту права дјетета.

1.3.1. Принцип поштивања људских права, слобода и достојанства лица

- (1) Истраживачи, ангажовани у истраживању о дјечи, морају уважавати достојанство и људске вриједности свих учесника у истраживању, посвећујући пажњу свим релевантним изворима који могу угрозити права дјетета.
- (2) Посебна пажња се посвећује поштивању културалних и индивидуалних различитости међу актерима истраживања (старосна, полна, расна, национална, вјерска и социо-економска разлика, као и неједнакости у развоју, сексуалној оријентацији и полном идентитету испитаника).
- (3) У истраживањима је неопходно гарантовати елиминацију свих облика предрасуда или стереотипа унутар планираних истраживања.

1.3.2. Принцип заштите добробити учесника у истраживању

- (1) Ангажовани истраживачи морају бити свјесни одговорности коју имају у вези са дјецом, учесницима у истраживању и њиховим породицама, што значи да морају водити рачуна да се

испитаници на било који начин, физички или психички, не угрозе, те да поступци истраживања морају бити прилагођени старости и зрелости дјетета.

- (2) У свом наступању, истраживач перманентно мора штитити права свих особа с којима контактира.
- (3) Етичке дилеме или проблеме, настале у самој припреми или у току истраживања, истраживач рјешава на одговарајући начин, осигуравши у највишој мјери све учеснике у истраживању.
- (4) У планирању истраживања, истраживач треба предвидјети евентуалне негативне реакције учесника у истраживачком поступку као и начине како ће пружити подршку испитаницима ако се то догоди.
- (5) Истраживач води рачуна да током истраживања обезбиједи тјелесну, емоционалну и општу психолошку сигурност дјете.

1.3.3. Принцип одговорности у случајевима моралних дилема

- (1) Свако истраживање се спроводи у складу с релевантним професионалним обавезама и стандардима.
- (2) Истраживач води рачуна о научној и стручној одговорности према учесницима истраживања, као и јавности, те одговорности према струковној асоцијацији којој истраживање припада.
- (3) При истраживању, истраживач сарађује и савјетује се са осталим стручњацима и сродним институцијама, како би се истраживање обавило што професионалније.
- (4) Истраживач је дужан савјетовати и упућивати остале колеге на етичке стандарде из овог Етичког кодекса, у погледу поступања и положаја учесника у истраживањима.
- (5) Претпоставка за спровођење непосредног истраживања са дјецом јесте познавање психолошких и тјелесних развојних процеса. Прије истраживања, у подручјима изван психологије, истраживач је дужан савјетовати се са стручњацима који се баве емоционалним, когнитивним, понашајним, тјелесним и социјалним аспектима људског развоја.
- (6) Истраживања са дјецом као учесницима, спроводе се само у ситуацијама када се значајне спознаје о добробити дјетета не могу стећи на други начин.

1.3.4. Принцип заштите интегритета резултата истраживања и истраживача

- (1) Професионална ангажованост у истраживању о дјечи, изискује поштивање одређених стандарда који су афирмативни и који промовишу објективност, тачност и истинитост у истраживачком процесу, а утемељени су на утврђеним научним и професионалним достигнућима.
- (2) Истраживачи не смију примјењивати:
 - a) методолошке поступке сумњивог квалитета,
 - b) непримјерене поступке анализе и синтезе података,
 - c) непрофесионалне и научно неутемељене начине интерпретације података добијених истраживањем.

- (3) Намјера истраживача мора бити јасна и објективно могућа током цијелог истраживачког поступка, а њихови циљеви морају остати јавни и отворени, остајући досљедни у одржању обећања датих испитаницима на почетку истраживања.
- (4) Студенти као и истраживачи - почетници могу обављати истраживања са дјецом искључиво под вођством (менторством) искусних истраживача (наставника или других особа са истраживачким искуством) и то мора бити наведено у захтјеву.

ДИО II - СПРОВОЂЕЊЕ ИСТРАЖИВАЊА

2.1. Претпоставке за спровођење истраживања

- (1) Истраживање мора бити засновано на утврђеним научним и професионалним достигнућима дисциплина које се баве дјецом.
- (2) Претпоставка за спровођење непосредног истраживања у којем учествују дјеца је познавање психолошких и тјелесних развојних процеса.
- (3) Истраживачи који у свом стручном образовању нису стекли знања о развоју дјетета, у процесу планирања и припреме истраживања, обавезни су савјетовати се са стручњацима за когнитивни, емоционални и социјални развој дјетета, и ту чињеницу навести у захтјеву за истраживање.
- (4) Поступци истраживања морају бити прилагођени старости, способностима и зрелости дјетета.
- (5) Истраживачи су обавезни придржавати се одредби овог Етичког кодекса као минималног стандарда и у случајевима када се истраживање с дјецом или о дјечи спроводи као дио опсежнијег међународног истраживања или као дио активности неке међународне организације.

2.1.1. Прелиминарне припреме истраживача - услови за истраживање

- (1) Истраживања са дјецом, као учесницима у истраживању, спровode се само у случајевима када се до планираних спознаја не може доћи на други начин, а истраживање има за циљ допринијети знатно бољем научном разумијевању истраживаних тема, те може допринијети коначном постизању резултата који могу користити дјеци.
- (2) Истраживачки поступци, као и цјелокупан методолошки инструментариј, треба прилагодити узрасту дјетета.
- (3) Амбијент и цјелокупне околности у којима се одвија истраживање, подразумевају обезбјеђивање тјелесне, емоционалне и уопште психолошке сигурности дјете.
- (4) Истраживач подузима све разумне мјере како би избјегао евентуалне проблеме менталног или физичког угрожавања испитаника, дјетета или његових најближих.
- (5) Кад се истраживање спроводи у установама које се брину о дјечи, истраживач је обавезан сарађивати са стручњацима у тим установама како би истраживачке поступке прилагодио најбољем интересу дјетета, примијенио начело најмањег ремећења редовних активности дјете и

осигурао, ако се за то покаже потреба, пружање непосредне стручне подршке и помоћи дјечи током и након истраживања.

- (6) Истраживачи који у своја истраживања укључују дјецу са потешкоћама, требају се придржавати посебних смјерница за планирање и спровођење истраживања у којима учествују дјеца са потешкоћама.

2.1.2. Сагласност за обављање истраживања

- (1) Истраживач је дужан од надлежних министарстава/одјељења за образовање ентитета или кантона, односно Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине добити дозволу за спровођење истраживања (у даљем тексту Надлежне институције).
- (2) Истраживач подноси Захтјев за истраживање институцији из претходног става користећи образац који је израдила надлежна институција у којој аплицира и који се налази на веб страници те институције.
- (3) Надлежне институције из става (1) овог члана дужне су формирати посебна Етичка тијела за контролу овог процеса.
- (4) Надлежна институција не може дати сагласност за истраживање без претходно прибављеног позитивног мишљења надлежног Етичког тијела.
- (5) Етичка тијела формирају се при Надлежним институцијама, било да се ради о: министарствима, заводима, институтима, одјелима или другим педагошким институцијама у Босни и Херцеговини.
- (6) Етичка тијела су састављена од професионалаца из реда запослених надлежних институција уз могућност ангажовања стручних сарадника за специфична истраживања које чланови запослени у надлежним институцијама, тематски, нису у стању потпуно обухватити.
- (7) Број чланова, састав тијела те остала права и обавезе утврђују надлежне институције, посебним актом.
- (8) Етичко тијело може:
 - а) Дати позитивно мишљење.
 - б) Вратити на допуну и дораду.
 - с) Дати негативно мишљење.

2.1.3. Изузеци при давању сагласности за истраживање

- (1) У случајевима медицинских истраживања са дјецом која се обављају у склопу наставних процеса, истраживачких или научних пројеката, истраживач је дужан, поред позитивног мишљења етичког тијела надлежне здравствене установе, прибавити и позитивно мишљење Етичког тијела надлежне институције описаног у претходном члану овог Кодекса.
- (2) За свако мултидисциплинаро истраживање, Етичко тијело процјењује компетентност истраживача за спровођење истраживања.

2.1.4 Евиденција

Надлежне институције воде евиденцију о поднесеним, одобреним и одбијеним захтјевима.

2.1.5 Прелиминарна питања истраживачима

(1) Етичко тијело мора посветити посебну пажњу сљедећим питањима:

- a) Да ли планирани методолошки инструментариј задовољава потребе истраживања и да ли је прилагођен дјеци?
- b) Да ли ће учесници осјећати било какву врсту нелагоде у вези са питањима које планирате поставити?
- c) Да ли је могуће свим учесницима објаснити сврху истраживања?
- d) Колико је, заиста, неопходно учешће дјеце у том истраживању?
- e) Може ли се до тражених резултата доћи кроз истраживање са узорком одраслих особа?
- f) Да ли је истраживачима разумљиво питање на које траже одговор?
- g) Да ли је било којим дијелом истраживања, могуће злоупотребити повјерење испитаника?
- h) Шта ће подузети у случајевима када примијете емоционалне, тјелесне или понашајне реакције на садржај истраживања код дјетета испитаника?
- i) Да ли ће учесници добити све информације на крају истраживања, како би се психолошки растеретили?
- j) Да ли то истраживање може изазвати генерално негативан став дјеце или родитеља/старатеља, јавности и сл.?
- k) Да ли су исти поступак истраживања тестирали на неком контролном узорку?

(2) Надлежна институција, у обрасцу за издавање сагласности, утврђује обавезу истраживача за подношење Извјештаја о проведеном истраживању.

2.1.6 Сагласност родитеља/старатеља

- (1) Након добијања сагласности Надлежне институције, истраживач је дужан прибавити додатне сагласности за свако дијете које намјерава укључити у истраживање.
- (2) Ради се о сагласности родитеља/старатеља и самом пристанку дјетета.
- (3) Дијете, односно његов родитељ/старатељ, даје свој пристанак тек након што добије информације о:
 - a) самој сврси истраживања;
 - b) користи од тог истраживања;

- c) могућим ризицима;
 - d) врсти и трајању истраживања;
 - e) методама заштите приватности учесника и повјерљивости података;
 - f) посљедицама које истраживање може имати на учеснике истраживања;
 - g) добровољном пристајању и одустајању од истраживања.
- (4) Образац за сагласност родитеља/старатеља и пристанак дјетета креира Надлежна институција.
 - (5) Образац мора садржавати и дио који се односи на кратак опис истраживања које намјеравају обавити са дјецом.
 - (6) У случају заједничке родитељске/старатељске бриге за дијете довољно је добити пристанак једног родитеља/старатеља.
 - (7) Валидним пристанком сматра се и родитељева/старатељева е-порука, СМС-порука или друга потврдна радња послана особи задуженој за организацију истраживања у установи у којој се истраживање спроводи.

2.1.7 Пристанак дјетета

- (1) За дијете узраста до четрнаест (14) година писмену сагласност прво даје родитељ/старатељ.
- (2) Након добијеног родитељског /старатељског пристанка за дјецу узраста до четрнаест (14) година потребно је затражити и пристанак дјетета.
- (3) Дијете свој пристанак на учешће у истраживању даје у правилу писмено на посебном образцу, описаном у претходном члану овог Кодекса.
- (4) Уколико се ради о дјечи узраста од навршених четрнаест (14) до осамнаест (18) година, довољна је сагласност дјетета, уз обавезно достављање писмене обавијести родитељу/старатељу о садржају и циљу истраживања.

2.1.8 Изузеци у вези сагласности за истраживање

- (1) Када је ријеч о истраживањима којима се испитује посебно осјетљива тема или у којима се дјеца излажу високим нивоима ризика и нелагоде, Етичко тијело у свом мишљењу може сугерисати Надлежној установи која то наводи у тексту сагласности да је у том истраживању пристанак родитеља/старатеља потребан и за дјецу старију од четрнаест (14) година.
- (2) У случајевима дјеце са потешкоћама у развоју која не могу самостално формирати и изражавати ставове и мишљења, неопходна је писмена сагласност родитеља/старатеља и асистента у настави.
- (3) Особе које дају пристанак за учешће у истраживању могу га у свако доба, без штетних посљедица по њих, као и без посебног образложења, повући и одустати од даљег истраживања.
- (4) За дјецу која су смјештена у установама социјалне заштите, истраживач мора добити сагласност надлежног ресорног ентитетског, односно кантоналног министарства и одговарајућег одјела у Брчко Дистрикту.

- (5) У истраживањима која не осигуравају пуну анонимност података и у којима је нужна употреба или/и обрада личних података обавезна је сагласност родитеља/старатеља за њихову употребу, а након тога и пристанак дјетета. Поменуте сагласности, како она од родитеља/старатеља и као и сам пристанак дјетета добијају се у оквиру процеса прикупљања сагласности.
- (6) За истраживања која се спроводе као саставни дио редовног одгојно-образовног процеса у школи и не излазе изван оквира дјететових уобичајених искустава у одгојно-образовним установама у правилу није потребно тражити сагласност родитеља /старатеља.
- (7) Пристанак није потребно тражити ни за истраживања која се спроводе анонимно у природним условима методом опажања и у којима било какав ризик за дјецу није ни на који начин повезан с истраживањем.

2.2. Истраживање (са дјецом и о дјечи)

2.2.1. Поступак у току истраживања

- (1) Истраживач је, у току истраживања, дужан одговорити на сва питања која имају учесници, а везано је за саму методологију истраживања.
- (2) Примјена било којег инструмента у истраживању подразумијева претходно детаљно објашњење његове намјене и сврхе, те пристанак испитаника.
- (3) Посебну пажњу истраживач мора посветити ситуацијама у којима може примјетити:
 - а) било какве здравствене проблеме или проблеме когнитивног, емоционалног, социјалног и понашајног функционисања дјетета, обавезан је о томе упознати родитеља/старатеља дјетета, а затим и одговарајућег стручњака, како би се дјетету благовремено обезбиједила неопходна помоћ.
 - б) да је поступак прикупљања података на било који начин узнемирио или повриједио дијете и/или њему блиске особе, мора подузети хитне и/или накнадне мјере ради умањења негативних ефеката истраживања, односно осигурати психолошко растерећење пружањем психосоцијалне подршке и других облика помоћи, у зависности од специфичних потреба дјетета учесника у истраживању.
 - с) да уколико непосредне мјере којима се настоје умањити негативне посљедице истраживања не дају резултате, тј. не отклоне посљедице, истраживање треба прекинути.
 - д) да уколико у поступку прикупљања података или након завршетка тог поступка истраживач дође до неочекиваног сазнања да је угрожена добробит дјетета учесника у истраживању, или да дијете учесник у истраживању угрожава добробит друге особе, дужан је подузети мјере којима ће заштитити добробит угрожене особе. Те мјере укључују брижљиво осмишљено саопштавање неочекиваног сазнања дјетету учеснику у истраживању и другим релевантним особама те осигуравање одговарајуће стручне помоћи.

2.2.2. Поступак након обављеног истраживања

- (1) Непосредно након завршетка поступка прикупљања података истраживач је обавезан учесницима у истраживању разјаснити све евентуалне нејасноће и неспоразуме те одговорити на сва њихова питања.
- (2) Након завршетка поступка прикупљања података истраживач је обавезан чувати податке тако да осигура њихову тајност.
- (3) Податке који нису анонимни потребно је у најкраћем року псеудонимизирати како би се заштитила приватност учесника, а личне податке који омогућавају идентификацију дјете учесника у истраживању одмах уништити.
- (4) Сачувани подаци, без обзира на ниво анонимности, чувају се само онолико дуго колико је потребно за сврхе у које су прикупљени или у складу с утврђеним правилима о ревизији, архивирању или задржавању података. О томе је потребно информисати учеснике у истраживању.
- (5) Истраживач је дужан обавјестити учеснике у истраживању о резултатима истог, на начин који је примјерен узрасту и зрелости учесника.
- (6) Информисање о резултатима истраживања се врши у складу са научним начелима, пажљиво узимајући у обзир потребу објективне, добронамјерне и ваљане процјене резултата истраживања.
- (7) Пожељно је да информисање о резултатима истраживања буде спроведено тако да омогући и активну партиципацију дјете, родитеља/старатеља и стручних радника.

2.2.3 Извјештај о спроведеном истраживању и пратеће публикације

- (1) Истраживач је дужан доставити Надлежној институцији „Извјештај о спроведеном истраживању“, написан на једном од језика конститутивних народа у Босни и Херцеговини.
- (2) Под појмом „Извјештај о спроведеном истраживању“ подразумјева се сам текст Извјештаја, али и сви видови публикација које ће произаћи из наведеног истраживања.
- (3) Извјештај из става (1) подноси се у пет (5) штампаних примјерака Надлежној институцији најкасније тридесет дана од дана завршетка истраживања.
- (4) Електронску форму (ПДФ форму) објављене Публикације произашле из истраживања истраживачи су дужни доставити најкасније 30 дана од дана објављивања и то на електронску адресу Надлежне институције.
- (5) Надлежне институције, прослијеђују електронске верзије Публикација (ПДФ формат) на електронску адресу Министарства за људска права и избјеглице Босне и Херцеговине.
- (6) Министарство за људска права и избјеглице БиХ ће на посебној електронској платформи архивирати све публикације произашле из истраживања са дјецом или о дјечи у БиХ, формиравши посебну електронску библиотеку публикација које су настале према критеријима овог Етичког кодекса.

- (7) Министарство за људска права и избјеглице БиХ ће омогућити на својој веб страници приступ електронској архиви достављених публикација, насталих према критеријима овог Етичког кодекса.

ДИО III – ОСТАЛА ПИТАЊА И ЈАВНОСТ ЕТИЧКОГ КОДЕКСА

3.1. Доступност података из истраживања

- (1) Истраживачи су дужни подузети све мјере заштите тајности података о дјечи која су учествовала у истраживању и њиховим изјавама.
- (2) Тајност података се односи на чињенице које упућују на идентитет дјетета.
- (3) У било којем случају није дозвољено откривати идентитет учесника у истраживању, нити у неформалном разговору, нити у службеним извјештајима о пројекту, било пред стручним, заинтересованим или незаинтересованим особама.
- (4) Није допуштено откривати идентитет учесника у истраживању у писменим, али ни у усменим извјештајима, као ни у формалним или неформалним расправама пред другим истраживачима, стручним или осталим особама.
- (5) Изузетно, ако у току прикупљања или обраде података истраживач уочи тешкоће или проблеме који представљају озбиљан ризик за живот, здравље и добробит дјетета или друге особе, дужан је своја запажања пренијети стручњацима за рјешавање проблема те врсте ради осигуравања неопходне помоћи дјетету.
- (6) Кад је то потребно, истраживач ће учеснике истраживања прије него што дају пристанак обавијестити о могућности да њихов идентитет постане доступан и другим особама, што се посебно односи на упознавање учесника у истраживању с могућношћу доласка до неочекиваних сазнања о животној угрожености и/или угрожености индивидуалне добробити самог дјетета учесника у истраживању или особе која је у блиском односу с дјететом.

3.2. Коришћење података проистеклих из истраживања

- (1) Информације произашле из истраживања, које су доступне кроз извјештаје или друге облике публикација насталих на основу истраживања спроведених у складу са критеријима и захтјевима овог Етичког кодекса, су слободне за коришћење као секундарни податак свим заинтересованим истраживачима.
- (2) Прикривање резултата истраживања није дозвољено. Изузетно, истраживач може учеснике у истраживању упозорити на то да се поједини резултати истраживања не могу објавити прије завршетка цијелог поступка истраживања, што је посебно оправдано у лонгитудиналним и интервенцијским истраживањима.

3.3. Заштита личних података у контексту примјене Етичког кодекса

- (1) Заштита личних података једно је од средишњих питања научно-истраживачке етике те једно од темељних људских права. Као такво, уско је повезано с аутономијом и људским достојанством које сви истраживачи који раде с дјецом морају поштовати.
- (2) Иако је одређена обрада личних података правно допуштена, то не значи нужно да је и етички оправдана.
- (3) Етички захтјеви надилазе правне захтјеве те траже виши ниво промишљања о ризицима који се могу појавити у вези с обрадом личних података у научном истраживању, а посебно у случајевима гдје су у фокусу истраживања дјеца.
- (4) Водитељ обраде, односно водитељ истраживања мора у сваком тренутку моћи доказати усклађеност с етичким и правним захтјевима заштите личних података дјетета (начело поузданости), у оквиру сваког истраживања које укључује било какву обраду личних података без обзира на методу којом се истраживач користи.

3.4. Објава Етичког кодекса

- (1) Етички кодекс објављује се у Службеном гласнику Босне и Херцеговине.
- (2) Етички кодекс је потребно истаћи на веб страници Министарства за људска права и избјеглице Босне и Херцеговине и веб страницама Надлежних институција.

3.5. Однос са осталим струковним Етичким кодексима у Босни и Херцеговини

- (1) Одредбе овог Етичког кодекса су основа за усклађивање осталих струковних етичких кодекса који се примјењују у Босни и Херцеговини.
- (2) Етички кодекс поштује одредбе струковних кодекса различитих професија у Босни и Херцеговини, користећи њихове стручне термине и процедуре, које се аутоматски сматрају и одредбама овог Кодекса.

Литература

Ајдуковић. М., Колесарић, В. (2020). Етички кодекс истраживања с дјецом. Загреб: Вијеће за дјецу Владе Републике Хрватске.

Bertram, T., Pascal, C., Lyndon, H., Formosinho, J., Gaywood, D., Gray, C., ... Whalley, M. (2024). EECERA ethical code for early childhood researchers. *European Early Childhood Education Research Journal*, 33(1), 4–18.

Cowie, H., Huser, C., Myers, C. (2014). The use of participatory methods in researching the experiences of children and young people. *Croatian Journal of Education*: 16(2), 51-66.

Ferdousi, N. (2015). Children as Research Subjects: The Ethical Issues. *Bangladesh Journal of Bioethics*, 6(1), 6–10.

Helseth S, Slettebø Å. Research Involving Children: some ethical issues. *Nursing Ethics*. 2004;11(3):298-299.

Hersh, M., Elley S. (2019). Expertise and strategies used by autistics to overcome barriers to participation. *Right and Participation*. Abstract book of 12th Autism_Europe International Congress (p. 42), France: Nice.

Муратбеговић, Е. & Шућур – Јањетовић, В. (2013). Етички кодекс истраживања са дјецом и о дјечи у Босни и Херцеговини, Министарство за људска права и избјеглице БИХ.

The British Psychological Society (2014). *Code of Human Research Ethics*. Leicester: The British Psychological Society.

**ETIČKI KODEKS
ISTRAŽIVANJA S DJECOM I O DJECI
U BOSNI I HERCEGOVINI**

DRUGO, REVIDIRANO IZDANJE

Sarajevo, 2025.

Projekat implementira



World Vision BH Fondacija
Bulevar Ivica Osima 9
71000 Sarajevo, BiH

Partner u realizaciji



Udruženje Naša djeca
Behdžeta Mutevelića 73
71000 Sarajevo, BiH

Pridruženi partner



Finansira
Evropska unija

Naziv publikacije: Etički kodeks istraživanja sa djecom i o djeci u Bosni i Hercegovini
Projekat: Povezivanje tačaka 2.0 – Unapređenje učešća djece u donošenju odluka za poboljšanje prava djeteta i demokratije u BiH
Autor: prof.dr Elmedin Muratbegović, Univerzitet u Sarajevu

Ova publikacija je finansirana od strane Evropske Unije. Za njen sadržaj isključivu odgovornost snosi World Vision BH Fondacija i Udruženje Naša djeca Sarajevo i on ne odražava nužno stavove Evropske Unije

PREDGOVOR DRUGOM, REVIDIRANOM IZDANJU

U vremenu kada se sve više pozornosti posvećuje pravima djece i njihovoj zaštiti, posebno u kontekstu znanstveno-istraživačkog rada, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine prepoznaje važnost postojanja jasnih, sveobuhvatnih i primjenjivih etičkih standarda. Etički kodeks istraživanja s djecom i o djeci u Bosni i Hercegovini, čije drugo, revidirano izdanje imate pred sobom, predstavlja temeljni dokument koji osigurava da se istraživanja koja uključuju djecu provode u skladu s najvišim etičkim i pravnim principima.

Ova dopunjena i unaprijeđena verzija Kodeksa je nastala uz obimne konsultacije sa predstavnicima relevantnih institucija, akademskom zajednicom, predstavnicima organizacija civilnog društva i – što je posebno važno – djecom i mladima, tokom implementacije projekta „Povezivanje tačaka 2.0 – Unapređenje učešća djece u donošenju odluka za poboljšanje prava djeteta i demokracije u BiH“, koji finansira Europska unija, a implementiraju World Vision BH Fondacija i Udruženje „Naša djeca“ Sarajevo, u suradnji sa Ministarstvom za ljudska prava i izbjeglice BiH.

Revidirani Kodeks ne samo da preciznije definira uloge i odgovornosti istraživača, roditelja/skrbnika i institucija, već uvodi i inovativne pristupe u zaštiti djece, uključujući i aneks sa dječijom verzijom Kodeksa – dokumentom koji su kreirala sama djeca. Time se dodatno osnažuje njihova uloga kao aktivnih sudionika u istraživačkom procesu.

Svrha ovog Kodeksa je osigurati da se istraživanja s djecom i o djeci provode na način koji poštuje njihovo dostojanstvo, prava i dobrobit, te da se u svakom trenutku vodi računa o najboljem interesu djeteta. Njegova primjena zahtijeva aktivno i odgovorno uključivanje svih aktera – od istraživača, preko nadležnih institucija, organizacija civilnog društva, roditelja/skrbnika i, naravno, same djece.

Samo zajedničkim djelovanjem možemo osigurati da istraživanja doprinose razvoju znanja i praksi koje unapređuju položaj djece u društvu, a da pritom ne narušavaju njihova prava, sigurnost i integritet. Ovaj Kodeks naš je zajednički alat i obveza u tom procesu.

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH će, u skladu sa svojom nadležnošću, osigurati njegovu dostupnost svim relevantnim akterima putem digitalne platforme i javnih izvora. Vjerujemo da će ovaj Kodeks doprinijeti stvaranju sigurnijeg, pravednijeg i etički odgovornijeg okruženja za istraživanja s djecom i o djeci u našoj zemlji.

U ime Ministarstva, zahvaljujem svim pojedincima i institucijama koji su doprinijeli ovom važnom procesu.

Kemo Sarač
Pomoćnik ministra za ljudska prava i izbjeglice

S A D R Ź A J

UVOD	40
DIO I - OPĆE ODREDBE	41
1.1. Osnovna pitanja i primjena Etičkog kodeksa	41
1.2. Definiranje statusa djeteta, roditelja/skrbnika i istraživača	41
1.3. Primjena etičkih načela	43
DIO II - PROVOĐENJE ISTRAŽIVANJA	45
2.1. Pretpostavke za provođenje istraživanja	45
2.3. Istraživanje (s djecom i o djeci).....	48
DIO III – OSTALA PITANJA I JAVNOST ETIČKOG KODEKSA	50
3.1. Dostupnost podataka iz istraživanja	50
3.2. Uporaba podataka dobivenih iz istraživanja	51
3.3. Zaštita osobnih podataka u kontekstu primjene Etičkog kodeksa	51
3.4. Objava Etičkog kodeksa	51
3.5. Odnos sa ostalim strukovnim Etičkim kodeksima u Bosni i Hercegovini	51
Literatura	52

UVOD

Stalna potreba za istraživanjem novog, s jedne strane, te imperativ za zaštitu djeteta od bilo koje vrste zlorabe, s druge strane, razlozi su zbog kojih je nužno razviti deontološke etičke standarde istraživanja koja se odnose na djecu općenito. Temelj za donošenje ovog Kodeksa jest Konvencija UN-a o pravima djeteta (1989.). No, velik broj drugih međunarodnih dokumenata i preporuka Ujedinjenih naroda, Vijeća Europe i Europske unije nadahnuo je pojedina rješenja i odredio standarde koje Kodeks slijedi. U okviru ovog Etičkog kodeksa, praktično se izravno primjenjuju standardi utvrđeni u okviru Ustava Bosne i Hercegovine, člana II) Ljudska prava i temeljne slobode, a koji su utemeljeni na međunarodnim standardima za zaštitu djece utvrđenih, prije svega, UN Konvencijom o pravima djeteta (iz 1989.), ali i drugim UN i europskim konvencijama i protokolima koje je ratificirala Bosna i Hercegovina, a koje se odnose na zaštitu i prava djece.

Polazimo od toga da je Ustavom Bosne i Hercegovine, u okviru člana II) Ljudska prava i osnovne slobode, u tački 3.f.), posebno istaknuto poštivanje prava na privatni obiteljski život, te dom i prepisku zakona, da na osnovu navedenog, bilo koja aktivnost koja uključuje dijete i njegovu obitelj mora uključivati utvrđene međunarodne i domaće standarde u pogledu zaštite ljudskih prava i osnovnih sloboda djece. Etički kodeks uzima u obzir i različite zakonske propise u Bosni i Hercegovini, čije se norme tiču pravnog subjektiviteta djece, kao kategorije uzorka istraživanja. Ovdje se prvenstveno misli na zakone kojima se uređuje pitanje zaštite i prikupljanja podataka, kao i pitanje pristupa informacijama: Zakon o slobodi pristupa informacijama BiH („Službeni glasnik BiH“, br. 28/00, 45/06, 102/09, 62/11, 100/13); Zakon o slobodi pristupa informacijama FBiH („Službene novine FBiH“, br. 32/01 i 48/11); Zakon o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja RS („Službeni glasnik RS“, br. 20/01, 120/04, 54/07, 104/09, 36/10 i 105/21); Zakon o zaštiti osobnih podataka BiH („Službeni glasnik BiH“, br. 32/01, 49/06, 76/11, 89/11, 12/25); Zakon o zaštiti tajnih podataka BiH („Službeni glasnik BiH“, br. 54/05, 12/09); Zakon o statistici BiH („Službeni glasnik BiH“, br. 57/02, 26/04 i 42/04); Zakon o statistici FBiH („Službene novine FBiH“, br. 63/03 i 9/09); Zakon o statistici RS („Službeni glasnik RS“, br. 85/03). U pogledu potrebe uključivanja podataka iz određenih oblasti koje se odnose na djecu i dječija prava, potrebno je uzeti u obzir i zakone koji reguliraju pitanja zaštite djece (socijalna, zdravstvena, obrazovna i dr.), vidi Aneks 1.

Ovako koncipiran kodeks etičkih načela i normi zasigurno će predstavljati integralni dokument za sve pojedince i institucije koje se neposredno bave istraživanjima u koja su, na bilo koji način, uključena djeca. Etički kodeks polazi od osnovnog načela "najboljeg interesa djeteta" (Konvencija o pravima djeteta, član 3.), njegove dobrobiti, odnosno onoga što je najbolje za dijete, njegovu porodicu, a samim tim i cjelokupnu društvenu zajednicu. Etički kodeks istraživanja s djecom i o djeci u Bosni i Hercegovini sadrži sljedeće dijelove.

DIO I - OPĆE ODREDBE

1.1. Osnovna pitanja i primjena Etičkog kodeksa

- (1) Etičkim kodeksom se uređuju prava i obveze, te odgovornosti istraživača.
- (2) U skladu sa odredbama UN Konvencije o pravima djeteta, ovaj Etički kodeks se odnosi na osobe mlađe od 18 godina.
- (3) Etički kodeks se primjenjuje na sve vrste istraživanja u kojima su aktivni sudionici djeca, ili koja se odnose na djecu, u okviru:
 - a. obrazovnih ustanova,
 - b. sportskih klubova,
 - c. kulturno-umjetničkih društava,
 - d. domova za djecu i sl...
- (4) Osnovna pitanja koja se uređuju ovim Kodeksom tiču se pitanja statusa djece sudionika kvantitativnih, kvalitativnih, intervencijskih i online istraživanja u području društvenih i humanističkih znanosti – psihologije, sociologije, pedagogije, edukacijsko-rehabilitacijskih znanosti, kriminologije, novinarstva, socijalnih djelatnosti, sigurnosnih i obrambenih znanosti, prava, ekonomije, politologije, informacijsko-komunikacijske znanosti, filozofije, filologije, antropologije, etnologije te interdisciplinarnih društvenih i interdisciplinarnih humanističkih znanosti, a koja na neposredan ili posredan način mogu utjecati na integritet djeteta i njegov najbolji interes.
- (5) Etički kodeks štiti i unaprjeđuje status djece u svim fazama njihova sudjelovanja u istraživanju u pogledu obveze poštivanja prava djeteta iz Konvencije o pravima djeteta te postupanja u slučaju kršenja tih prava.
- (6) Etički kodeks uzima u obzir i poštuje prava i dužnosti odraslih osoba odgovornih za dobrobit i zaštitu najboljeg interesa djeteta – roditelja/ skrbnika i stručnjaka u ustanovama koje se brinu o djeci (dječjim vrtićima, školama, domovima za djecu).
- (7) Etičkim kodeksom se reguliraju i prava i obveze te odgovornosti istraživača sa suradnicima koji provode istraživanje ili u njemu na bilo koji način sudjeluju, kao i prava i dužnosti roditelja/skrbnika.
- (8) Tijekom istraživanja potrebno je poštivati dogovorene vrijednosti, načela i standarde kako bi se postigla zadovoljavajuća razina etike.
- (9) Etički kodeks treba biti konzultiran u slučajevima primjene bilo kog zakona u BiH, odnosno bilo kojeg strukovnog kodeksa u slučajevima istraživanja koja se bave pitanjima koja su od interesa za djecu.
- (10) Etički kodeks treba poslužiti kao osnova za proširenje svih strukovnih kodeksa u skladu sa zahtjevima iz ovog Etičkog kodeksa.

1.2. Definiranje statusa djeteta, roditelja/skrbnika i istraživača

- (1) Dijete u smislu ovog Etičkog kodeksa je osoba koja nije navršila 18 godina života.

- (2) Osnovno pitanje koje se uređuje ovim Etičkim kodeksom jeste status djece sudionika u različitim istraživanjima, koja na izravan ili neizravan način mogu utjecati na integritet osobnosti djeteta.
- (3) Etički kodeks definira primjenu zahtjeva iz UN Konvencije o pravima djeteta, te osiguranja odgovarajuće zaštite prava djeteta kao što su:
- (a) pravo nediskriminacije djece (čl. 2.);
 - (b) zaštita najboljeg interesa djeteta (čl. 3.);
 - (c) pravo djeteta na izražavanje vlastitog mišljenja u stvarima koje ga se tiču, te njegovo uvažavanje u skladu s dobi i zrelosti djeteta (čl. 12.);
 - (d) pravo na slobodu izražavanja (čl. 13.);
 - (e) pravo na slobodu misli i savjesti (čl. 14.);
 - (f) pravo na zaštitu privatnosti, prepiske, ugleda i časti (čl. 16.);
 - (g) pravo na pristup obavijestima i materijalima radi promoviranja djetetove dobrobiti i zdravlja (čl. 17.).
- (4) Status djeteta se utvrđuje:
- (a) poštivajući pravo djeteta na pristanak na sudjelovanje u istraživanju, pravo na iznošenje svojih mišljenja i stavova u istraživanju, pravo na evaluaciju istraživanja i pravo na odustajanje u bilo kojem trenutku od sudjelovanja u istraživanju osiguravajući čuvanje identiteta djeteta, njegove obitelji i skupine kojoj pripada.
 - (b) osiguravajući anonimnost sudjelovanja u istraživanju, povjerljivost i tajnost prikupljenih podataka.
 - (c) poštivajući dob i zrelost djeteta kao kriteriji za sudjelovanje u istraživanju, odnosno za davanje informiranog pristanka na sudjelovanje u istraživanju.
 - (d) zaštitom dobrobiti i osnaživanjem djeteta u svim fazama istraživanja te osiguravanje psihosocijalne podrške djeci kojoj sudjelovanje u istraživanju izazove neugodne osjećaje poput nemira, nelagode, zabrinutosti, tjeskobe, straha i boli, kao i djeci za koju se tokom istraživanja dobiju neočekivana saznanja da im je ugrožena dobrobit izvan samog konteksta istraživanja.
 - (e) zaštitom posebno ranjivih skupina djece.
 - (f) specifikiranjem uvjeta za omogućavanje uvida u rezultate istraživanja ako se radi o studiji slučaja ili informiranje o rezultatima istraživanja ako se rezultati analiziraju na razini grupe.
- (5) Status istraživača i njihovih suradnika je Etičkim kodeksom preciziran na način da su definirane:
- (a) njihova prava i obveze.
 - (b) njihova odgovornost za dobrobit djeteta.
 - (c) njihova odgovornost za nastalu štetu.
 - (d) načini saopštavanja rezultata istraživanja sudionicima istraživanja, roditeljima/skrbnicima, stručnjacima u ustanovama u kojima je provedeno istraživanje te stručnoj i široj javnosti.
- (6) Etički kodeks definira status roditelja/skrbnika, obzirom da se i na njih, kao sudionike procesa istraživanja, odnose standardi utvrđeni ovim kodeksom, tako da se opiše način:

- (a) informiranja roditelja/skrbnika o istraživanju u koje se dijete planira uključiti.
- (b) traženja pristanka roditelja/skrbnika na sudjelovanje djeteta u istraživanju.
- (c) na koji se može privoliti roditelj/skrbnik za sudjelovanje djeteta u istraživanju u kojem je nužna upotreba ili/i obrada osobnih podataka.
- (d) obavješćavanje roditelja/skrbnika o rezultatima istraživanja.

1.3. Primjena etičkih načela

- (1) Etička načela utvrđena ovim Etičkim kodeksom su načela koje istraživači moraju usvojiti kao vlastita profesionalna načela i osobni kriterij ponašanja.
- (2) Etički kodeks sadrži etička načela kojih se istraživači moraju pridržavati za vrijeme:
 - obavljanja pripreme za istraživanje;
 - obavljanja samog istraživanja;
 - nakon obavljenog istraživanja u fazi obrade podataka kao i
 - u fazi izrade izvještaja ili publikacija proizašlih iz istraživanja i sl.
- (3) Kao imperativ ostvarenja etičkih ideala kroz istraživanja o djeci i s djecom, potrebno je diferencirati i u potpunosti poštivati sva načela koja su neophodna za zaštitu prava djeteta.

1.3.1. Načelo poštivanja ljudskih prava, sloboda i dostojanstva lica

- (1) Istraživači, angažovani u istraživanju o djeci, moraju uvažavati dostojanstvo i ljudske vrijednost svih sudionika u istraživanju, posvećujući pažnju svim relevantnim izvorima koji mogu ugroziti prava djeteta.
- (2) Posebna pažnja se posvećuje poštivanju kulturalnih i individualnih različitosti među akterima istraživanja (dobna, spolna, rasna, nacionalna, vjerska i socio-ekonomska razlika, kao i nejednakosti u razvoju, seksualnoj orijentaciji i spolnom identitetu ispitanika).
- (3) U istraživanjima je neophodno garantirati eliminaciju svih oblika predrasuda ili stereotipa unutar planiranih istraživanja.

1.3.2. Načelo zaštite dobrobiti sudionika u istraživanju

- (1) Angažovani istraživači moraju biti svjesni odgovornosti koju imaju u svezi s djecom, sudionicima u istraživanju i njihovim obiteljima, što znači da moraju voditi računa da se ispitanici na bilo koji način, fizički ili psihički, ne ugroze, te da postupci istraživanja moraju biti prilagođeni dobi i zrelosti djeteta.
- (2) U svom nastupanju, istraživač permanentno mora štititi prava svih osoba s kojima kontaktira.
- (3) Etičke dileme ili probleme, nastale u samoj pripremi ili u toku istraživanja, istraživač rješava na odgovarajući način, osiguravši u najvišoj mjeri sve sudionike u istraživanju.
- (4) U planiranju istraživanja, istraživač treba predvidjeti eventualne negativne reakcije sudionika u istraživačkom postupku kao i načine kako će pružiti podršku ispitanicima ako se to dogodi.

- (5) Istraživač vodi računa da tijekom istraživanja obezbijedi tjelesnu, emocionalnu i opću psihološku sigurnost djece.

1.3.3. Načelo odgovornosti u slučajevima moralnih dilema

- (1) Svako istraživanje se provodi u skladu s relevantnim profesionalnim obvezama i standardima.
- (2) Istraživač vodi računa o znanstvenoj i stručnoj odgovornosti prema sudionicima istraživanja, kao i javnosti, te odgovornosti prema strukovnoj asocijaciji kojoj istraživanje pripada.
- (3) Pri istraživanju, istraživač surađuje i savjetuje se sa ostalim stručnjacima i srodnim institucijama, kako bi se istraživanje što profesionalnije obavilo.
- (4) Istraživač je dužan savjetovati i upućivati ostale kolege na etičke standarde iz ovog Etičkog kodeksa, u pogledu postupanja i položaja sudionika u istraživanjima.
- (5) Pretpostavka za provođenje izravnog istraživanja s djecom jeste poznavanje psiholoških i tjelesnih razvojnih procesa. Prije istraživanja, u područjima izvan psihologije, istraživač je dužan savjetovati se sa stručnjacima koji se bave emocionalnim, kognitivnim, ponašajnim, tjelesnim i socijalnim aspektima ljudskog razvoja.
- (6) Istraživanja s djecom kao sudionicima, provode se samo u situacijama kada se značajne spoznaje o dobrobiti djeteta ne mogu steći na drugi način.

1.3.4. Načelo zaštite integriteta rezultata istraživanja i istraživača

- (1) Profesionalna angažiranost u istraživanju o djeci, zahtjeva poštivanje određenih standarda koji su afirmativni i koji promoviraju objektivnost, točnost i istinitost u istraživačkom procesu, a utemeljeni su na utvrđenim znanstvenim i profesionalnim dostignućima.
- (2) Istraživači ne smiju primjenjivati:
 - a. metodološke postupke sumnjivog kvaliteta,
 - b. neprimjerene postupke analize i sinteze podataka,
 - c. neprofesionalne i znanstveno neutemeljene načine interpretacije podataka dobijenih istraživanjem.
- (3) Namjera istraživača mora biti jasna i objektivno ostvariva tijekom cijelog istraživačkog postupka, a njihovi ciljevi moraju ostati javni i otvoreni, ostajući dosljedni u održanju obećanja datih ispitanicima na početku istraživanja.
- (4) Studenti kao i istraživači - početnici mogu obavljati istraživanja s djecom isključivo pod vodstvom (mentorstvom) iskusnih istraživača (nastavnika ili drugih osoba sa istraživačkim iskustvom) i to mora biti navedeno u zahtjevu.

DIO II - PROVOĐENJE ISTRAŽIVANJA

2.1 Pretpostavke za provođenje istraživanja

- (1) Istraživanje se mora temeljiti na utvrđenim znanstvenim i profesionalnim dostignućima disciplina koje se bave djecom.
- (2) Pretpostavka za provođenje izravnog istraživanja u kojem sudjeluju djeca jest poznavanje psiholoških i tjelesnih razvojnih procesa.
- (3) Istraživači koji u svom stručnom obrazovanju nisu stekli znanja o razvoju djeteta, u procesu planiranja i pripreme istraživanja, obvezni su se savjetovati sa stručnjacima za kognitivni, emocionalni i socijalni razvoj djeteta, i tu činjenicu navesti u zahtjevu za istraživanje.
- (4) Postupci istraživanja moraju biti prilagođeni dobi, sposobnostima i zrelosti djeteta.
- (5) Istraživači su obvezni pridržavati se odredbi ovog Etičkog kodeksa kao minimalnog standarda i u slučajevima kada se istraživanje s djecom ili o djeci provodi kao dio opsežnijeg međunarodnog istraživanja ili kao dio aktivnosti neke međunarodne organizacije.

2.1.1. Preliminarne pripreme istraživača - uvjeti za istraživanje

- (1) Istraživanja s djecom, kao sudionicima u istraživanju, provode se samo u slučajevima kada se do planiranih spoznaja ne može doći na drugi način, a istraživanje ima za cilj doprinijeti znatno boljem znanstvenom razumijevanju istraživanih tema, te može doprinijeti konačnom postizanju rezultata koji mogu koristiti djeci.
- (2) Istraživački postupci, kao i cjelokupan metodološki instrumentarij, treba prilagoditi uzrastu djeteta.
- (3) Ambijent i cjelokupne okolnosti u kojima se odvija istraživanje, podrazumijevaju obezbjeđivanje tjelesne, emocionalne i uopće psihološke sigurnosti djece.
- (4) Istraživač poduzima sve razumne mjere kako bi izbjegao eventualne probleme mentalnog ili fizičkog ugrožavanja ispitanika, djeteta ili njegovih najbližih.
- (5) Kad se istraživanje provodi u ustanovama koje se brinu o djeci, istraživač je obavezan surađivati sa stručnjacima u tim ustanovama kako bi istraživačke postupke prilagodio najboljem interesu djeteta, primijenio načelo najmanjeg remećenja redovitih aktivnosti djece i osigurao, ako se za to pokaže potreba, pružanje izravne stručne podrške i pomoći djeci tijekom i nakon istraživanja.
- (6) Istraživači koji u svoja istraživanja uključuju djecu s teškoćama, trebaju se pridržavati posebnih smjernica za planiranje i provedbu istraživanja u kojima sudjeluju djeca s teškoćama.

2.1.2. Suglasnost za obavljanje istraživanja

- (1) Istraživač je dužan od nadležnih ministarstava/odjeljenja za obrazovanje entiteta ili kantona, odnosno Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine dobiti dozvolu za provođenje istraživanja (u daljem tekstu Nadležne institucije).

- (2) Istraživač podnosi Zahtjev za istraživanje instituciji iz prethodnog stava koristeći obrazac koji je izradila nadležna institucija u kojoj aplicira i koji se nalazi na web stranici te institucije.
- (3) Nadležne institucije iz stava (1) ovog člana dužne su formirati posebna Etička tijela za kontrolu ovog procesa.
- (4) Nadležna institucija ne može dati suglasnost za istraživanje bez prethodno pribavljenog pozitivnog mišljenja nadležnog Etičkog tijela.
- (5) Etička tijela formiraju se pri Nadležnim institucijama, bilo da se radi o: ministarstvima, zavodima, institutima, odjelima ili drugim pedagoškim institucijama u Bosni i Hercegovini.
- (6) Etička tijela su sastavljena od profesionalaca iz reda uposlenika nadležnih institucija uz mogućnost angažiranja stručnih suradnika za specifična istraživanja koje članovi zaposleni u nadležnim institucijama, tematski, nisu u stanju potpuno obuhvatiti.
- (7) Broj članova, sastav tijela te ostala prava i obveze utvrđuju nadležne institucije, posebnim aktom.
- (8) Etičko tijelo može:
 - d. Dati pozitivno mišljenje,
 - e. Vratiti na dopunu i doradu,
 - f. Dati negativno mišljenje.

2.1.3. Izuzeci pri davanju saglasnosti za istraživanje

- (3) U slučajevima medicinskih istraživanja s djecom koja se obavljaju u sklopu nastavnih procesa, istraživačkih ili znanstvenih projekata, istraživač je dužan, pored pozitivnog mišljenja etičkog tijela nadležne zdravstvene ustanove, pribaviti i pozitivno mišljenje Etičkog tijela nadležne institucije opisanog u prethodnom članu ovog Kodeksa.
- (4) Za svako multidisciplinarno istraživanje, Etičko tijelo procjenjuje kompetentnost istraživača za provođenje istraživanja.

2.1.4 Evidencija

Nadležne institucije vode evidenciju o podnesenim, odobrenim i odbijenim zahtjevima.

2.1.5 Preliminarna pitanja istraživačima

- (1) Etičko tijelo mora posvetiti posebnu pozornost sljedećim pitanjima:
 - (a) Da li planirani metodološki instrumentarij zadovoljava potrebe istraživanja i da li je prilagođen djeci?
 - (b) Da li će sudionici osjećati bilo kakvu vrstu nelagode u vezi s pitanjima koje planirate postaviti?
 - (c) Da li je moguće svim sudionicima objasniti svrhu istraživanja?
 - (d) Koliko je, zaista, neophodno sudjelovanje djece u tom istraživanju?
 - (e) Može li se do traženih rezultata doći kroz istraživanje s uzorkom odraslih osoba?

- (f) Da li je istraživačima razumljivo pitanje na koje traže odgovor?
 - (g) Da li je bilo kojim dijelom istraživanja, moguće zloupotrijebiti povjerenje ispitanika?
 - (h) Šta će poduzeti u slučajevima kada primijete emocionalne, tjelesne ili ponašajne reakcije na sadržaj istraživanja kod djeteta ispitanika?
 - (i) Da li će sudionici dobiti sve informacije na kraju istraživanja, kako bi se psihološki rasteretili?
 - (j) Da li to istraživanje može izazvati generalno negativan stav djece ili roditelja/skrbnika, javnosti i sl.?
 - (k) Da li su isti postupak istraživanja testirali na nekom kontrolnom uzorku?
- (2) Nadležna institucija, u obrascu za izdavanje suglasnosti, utvrđuje obvezu istraživačima za podnošenje Izvještaja o provedenom istraživanju.

2.1.6 Suglasnost roditelja/skrbnika

- (1) Nakon dobijanja suglasnosti Nadležne institucije, istraživač je dužan pribaviti dodatne suglasnosti za svako dijete koje namjerava uključiti u istraživanje.
- (2) Radi se o suglasnosti roditelja/ skrbnika i samom pristanku djeteta.
- (3) Dijete, odnosno njegov roditelj/ skrbnik, daje svoj pristanak tek nakon što dobije informacije o:
 - h. samoj svrsi istraživanja
 - i. koristi od tog istraživanja,
 - j. mogućim rizicima,
 - k. vrsti i trajanju istraživanja,
 - l. metodama zaštite privatnosti sudionika i povjerljivosti podataka,
 - m. posljedicama koje istraživanje može izazvati po sudionike istraživanja,
 - n. dobrovoljnom pristajanju i odustajanju od istraživanja.
- (4) Obrazac za suglasnost roditelja/skrbnika i pristanak djeteta, kreira Nadležna institucija.
- (5) Obrazac mora sadržavati i dio koji se odnosi na kratak opis istraživanja koje namjeravaju obaviti s djecom.
- (6) U slučaju zajedničke roditeljske/skrbničke brige za dijete dovoljno je dobiti pristanak jednog roditelja/skrbnika.
- (7) Validnim pristankom smatra se i roditeljeva/skrbnikova e-poruka, SMS-poruka ili druga potvrdna radnja poslana osobi zaduženoj za organizaciju istraživanja u ustanovi u kojoj se istraživanje provodi.

2.1.7 Pristanak djeteta

- (1) Za dijete uzrasta do četrnaest (14) godina pismenu suglasnost prvo daje roditelj/skrbnik.
- (2) Nakon dobijenog roditeljskog /skrbničkog pristanka za djecu uzrasta do četrnaest (14) godina potrebno je zatražiti i pristanak djeteta.
- (3) Dijete svoj pristanak na sudjelovanje u istraživanju daje u pravilu pismeno na posebnom obrazcu, opisanom u prethodnom članu ovog Kodeksa.

- (4) Ukoliko se radi o djeci uzrasta od navršenih četrnaest (14) do osamnaest (18) godina, dovoljna je suglasnost djeteta, uz obvezno dostavljanje pismene obavijesti roditelju/skrbniku o sadržaju i cilju istraživanja.

2.1.8 Izuzeci u vezi suglasnosti za istraživanje

- (1) Kada je riječ o istraživanjima kojima se ispituje posebno osjetljiva tema ili u kojima se djeca izlažu visokoj razini rizika i nelagode, Etičko tijelo u svom mišljenju može sugerirati Nadležnoj ustanovi koja to navodi u tekstu suglasnosti da je u tom istraživanju pristanak roditelja/skrbnika potreban i za djecu stariju od četrnaest (14) godina.
- (2) U slučajevima djece s teškoćama u razvoju koja ne mogu samostalno formirati i izražavati stavove i mišljenja, neophodna je pismena suglasnost roditelja/skrbnika i asistenta u nastavi.
- (3) Osobe koje daju pristanak za sudjelovanje u istraživanju mogu ga u svako doba, bez štetnih posljedica po njih, kao i bez posebnog obrazloženja, povući i odustati od daljeg istraživanja.
- (4) Za djecu koja su smještena u ustanovama socijalne zaštite, istraživač mora dobiti suglasnost nadležnog resornog entitetskog, odnosno kantonalnog ministarstva i odgovarajućeg odjela u Brčko Distriktu.
- (5) U istraživanjima koja ne osiguravaju punu anonimnost podataka i u kojima je nužna upotreba ili/i obrada osobnih podataka obvezna je suglasnost roditelja/skrbnika za njihovu uporabu, a nakon toga i pristanak djeteta. Pomenute suglasnosti, kako ona od roditelja/skrbnika tako i sam pristanak djeteta, dobijaju se u okviru procesa prikupljanja suglasnosti.
- (6) Za istraživanja koja se provode kao sastavni dio redovnog odgojno-obrazovnog procesa u školi i ne izlaze izvan okvira djetetovih uobičajenih iskustava u odgojno-obrazovnim ustanovama u pravilu nije potrebno tražiti suglasnost roditelja /skrbnika.
- (7) Pristanak nije potrebno tražiti ni za istraživanja koja se provode anonimno u prirodnim uslovima metodom opažanja i u kojima bilo kakav rizik za djecu nije ni na koji način povezan s istraživanjem.

2.3 Istraživanje (s djecom i o djeci)

2.2.1. Postupak tijekom istraživanja

- (1) Istraživač je, tijekom istraživanja, dužan odgovoriti na sva pitanja koja imaju sudionici, a vezano je za samu metodologiju istraživanja.
- (2) Primjena bilo kojeg instrumenta u istraživanju podrazumijeva prethodno detaljno objašnjenje njegove namjene i svrhe, te pristanak ispitanika.
- (3) Posebnu pažnju istraživač mora posvetiti situacijama u kojima može primjetiti:
- (a) bilo kakve zdravstvene probleme ili probleme kognitivnog, emocionalnog, socijalnog i ponašajnog funkcionisanja djeteta, obavezan je o tome upoznati roditelja/skrbnika djeteta, a zatim i odgovarajućeg stručnjaka, kako bi se djetetu blagovremeno obezbijedila neophodna pomoć.

- (b) da je postupak prikupljanja podataka na bilo koji način uznemirio ili povrijedio dijete i/ili njemu bliske osobe, mora poduzeti neposredne i/ili naknadne mjere radi umanjivanja negativnih učinaka istraživanja, odnosno osigurati psihološko rasterećenje pružanjem psihosocijalne podrške i drugih oblika pomoći, ovisno o specifičnim potrebama djeteta sudionika u istraživanju.
- (c) da ukoliko neposredne mjere kojima se nastoje umanjiti negativni učinci istraživanja ne daju rezultate, tj. ne otklone posljedice, istraživanje treba prekinuti.
- (d) da ukoliko u postupku prikupljanja podataka ili nakon završetka tog postupka istraživač dođe do neočekivanog saznanja da je ugrožena dobrobit djeteta sudionika u istraživanju ili da dijete sudionik u istraživanju ugrožava dobrobit druge osobe, obavezan je poduzeti mjere kojima će zaštititi dobrobit ugrožene osobe. Te mjere uključuju brižljivo osmišljeno saopštavanje neočekivanog saznanja djetetu sudioniku u istraživanju i drugim relevantnim osobama te osiguravanje odgovarajuće stručne pomoći.

2.2.2. Postupak nakon obavljenog istraživanja

- (1) Neposredno nakon završetka postupka prikupljanja podataka istraživač je obavezan sudionicima u istraživanju razjasniti sve eventualne nejasnoće i nesporazume te odgovoriti na sva njihova pitanja.
- (2) Nakon završetka postupka prikupljanja podataka istraživač je obavezan pohraniti podatke tako da osigura njihovu tajnost.
- (3) Podatke koji nisu anonimni potrebno je u najkraćem roku pseudonimizirati kako bi se zaštitila privatnost sudionika, a osobne podatke koji omogućavaju identificiranje djece sudionika u istraživanju odmah uništiti.
- (4) Pohranjeni podaci, neovisno od razine anonimnosti, čuvaju se samo onoliko dugo koliko je potrebno za svrhe u koje su prikupljeni ili u skladu s utvrđenim pravilima o reviziji, arhiviranju ili zadržavanju podataka. O tome je potrebno informirati sudionike u istraživanju.
- (5) Istraživač je dužan izvijestiti sudionike u istraživanju o rezultatima istog, na način koji je primjeren dobi i zrelosti sudionika.
- (6) Informiranje o rezultatima istraživanja provodi se u skladu sa znanstvenim načelima, pažljivo uzimajući u obzir potrebu za objektivnom, dobronamjernom i valjanom procjenom rezultata istraživanja.
- (7) Poželjno je da informiranje o rezultatima istraživanja bude provedeno tako da omogući i aktivnu participaciju djece, roditelja/skrbnika i stručnih radnika.

2.2.3 Izvještaj o provedenom istraživanju i prateće publikacije

- (1) Istraživač je obavezan dostaviti Nadležnoj instituciji „Izvještaj o provedenom istraživanju“, napisan na jednom od jezika konstitutivnih naroda u Bosni i Hercegovini.
- (2) Pod pojmom „Izvještaj o provedenom istraživanju“ podrazumjeva se sam tekst Izvještaja, ali i sve vidove publikacija koje će proizaći iz navedenog istraživanja.

- (3) Izvještaj iz stava (1) podnosi se u pet (5) štampanih primjeraka Nadležnoj instituciji najkasnije trideset dana od dana završetka istraživanja.
- (4) Elektronsku formu (PDF formu) objavljene Publikacije proizašle iz istraživanja istraživači su dužni dostaviti najkasnije 30 dana od dana objavljivanja i to na elektronsku adresu Nadležne institucije.
- (5) Nadležne institucije, proslijeđuju elektronske verzije Publikacija (PDF format) na elektronsku adresu Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine.
- (6) Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH će na posebnoj elektronskoj platformi arhivirati sve publikacije proizašle iz istraživanja s djecom ili o djeci u BiH, formiravši posebnu elektronsku biblioteku publikacija koje su nastale prema kriterijima ovog Etičkog kodeksa.
- (7) Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH će omogućiti na svojoj web stranici pristup elektronskoj arhivi dostavljenih publikacija, nastalih prema kriterijima ovog Etičkog kodeksa.

DIO III – OSTALA PITANJA I JAVNOST ETIČKOG KODEKSA

3.1. Dostupnost podataka iz istraživanja

- (1) Istraživači su dužni poduzeti sve mjere zaštite tajnosti podataka o djeci koja su sudjelovala u istraživanju i njihovim izjavama.
- (2) Tajnost podataka se odnosi na činjenice koje upućuju na identitet djeteta.
- (3) U bilo kojem slučaju nije dozvoljeno otkrivati identitet sudionika u istraživanju, niti u neformalnom razgovoru, niti u službenim izvještajima o projektu, bilo pred stručnim, zainteresiranim ili nezainteresiranim osobama.
- (4) Nije dopušteno otkrivati identitet sudionika u istraživanju u pismenim, ali ni u usmenim izvještajima, kao ni u formalnim ili neformalnim raspravama pred drugim istraživačima, stručnim ili ostalim osobama.
- (5) Iznimno, ako tijekom prikupljanja ili obrade podataka istraživač uoči teškoće ili probleme koji predstavljaju ozbiljan rizik za život, zdravlje i dobrobit djeteta ili druge osobe, obvezan je svoja zapažanja prenijeti stručnjacima za rješavanje problema te vrste radi osiguravanja neophodne pomoći djetetu.
- (6) Kad je to potrebno, istraživač će sudionike istraživanja prije nego što daju pristanak obavijestiti o mogućnosti da njihov identitet postane dostupan i drugim osobama, što se naročito odnosi na upoznavanje sudionika u istraživanju s mogućnošću dolaska do neočekivanih saznanja o životnoj ugroženosti i/ili ugroženosti individualne dobrobiti samog djeteta sudionika u istraživanju ili osobe koja je u bliskom odnosu s djetetom.

3.2. Uporaba podataka dobivenih iz istraživanja

- (1) Informacije dobivene iz istraživanja, koje su dostupne kroz izvještaje ili druge oblike publikacija nastalih na temelju istraživanja provedenih u skladu sa kriterijima i zahtjevima ovog Etičkog kodeksa, su slobodne za korištenje kao sekundarni podatak svim zainteresiranim istraživačima.
- (2) Prikrivanje rezultata istraživanja nije dopušteno. Iznimno, istraživač može sudionike u istraživanju upozoriti na to da se pojedini rezultati istraživanja ne mogu objaviti prije završetka cijelog postupka istraživanja, što je osobito opravdano u longitudinalnim i intervencijskim istraživanjima.

3.3. Zaštita osobnih podataka u kontekstu primjene Etičkog kodeksa

- (1) Zaštita osobnih podataka jedno je od središnjih pitanja znanstveno-istraživačke etike te jedno od temeljnih ljudskih prava. Kao takvo, usko je povezano s autonomijom i ljudskim dostojanstvom koje svi istraživači koji rade s djecom moraju poštivati.
- (2) Iako je određena obrada osobnih podataka pravno dopuštena, to ne znači nužno da je i etički opravdana.
- (3) Etički zahtjevi nadilaze pravne zahtjeve te traže višu razinu promišljanja o rizicima koji se mogu pojaviti u vezi s obradom osobnih podataka u znanstvenom istraživanju, a naročito u slučajevima gdje su u fokusu istraživanja djeca.
- (4) Voditelj obrade, odnosno voditelj istraživanja mora u svakom trenutku moći dokazati usklađenost s etičkim i pravnim zahtjevima zaštite osobnih podataka djeteta (načelo pouzdanosti), u okviru svakog istraživanja koje uključuje bilo kakvu obradu osobnih podataka bez obzira na metodu kojom se istraživač koristi.

3.4. Objava Etičkog kodeksa

- (1) Etički kodeks objavljuje se u Službenom glasniku Bosne i Hercegovine.
- (2) Etički kodeks je potrebno istaći na web stranici Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine i web stranicama Nadležnih institucija.

3.5. Odnos sa ostalim strukovnim Etičkim kodeksima u Bosni i Hercegovini

- (1) Odredbe ovog Etičkog kodeksa su osnova za usklađivanje ostalih strukovnih etičkih kodeksa koji se primjenjuju u Bosni i Hercegovini.
- (2) Etički kodeks respektuje odredbe strukovnih kodeksa različitih profesija u Bosni i Hercegovini, koristeći njihove stručne termine i procedure, koje se automatski smatraju i odredbama ovog Kodeksa.

Literatura

- Ajduković, M., Kolesarić, V. (2020). Etički kodeks istraživanja s djecom. Zagreb: Vijeće za djecu Vlade Republike Hrvatske.
- Bertram, T., Pascal, C., Lyndon, H., Formosinho, J., Gaywood, D., Gray, C., ... Whalley, M. (2024). EECERA ethical code for early childhood researchers. *European Early Childhood Education Research Journal*, 33(1), 4–18.
- Cowie, H., Huser, C., Myers, C. (2014). The use of participatory methods in researching the experiences of children and young people. *Croatian Journal of Education*: 16(2), 51-66.
- Ferdousi, N. (2015). Children as Research Subjects: The Ethical Issues. *Bangladesh Journal of Bioethics*, 6(1), 6–10.
- Helseth S, Slettebø Å. Research Involving Children: some ethical issues. *Nursing Ethics*. 2004;11(3):298-299.
- Hersh, M., Elley S. (2019). Expertise and strategies used by autistics to overcome barriers to participation. *Right and Participation*. Abstract book of 12th Autism_Europe International Congress (p. 42), France: Nice.
- Muratbegovic, E. & Šućur – Janjetović, V. (2013). Etički kodeks istraživanja sa djecom i o djeci u Bosni i Hercegovini, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH.
- The British Psychological Society (2014). *Code of Human Research Ethics*. Leicester: The British Psychological Society.



ETIČKI KODEKS istraživanja sa djecom i o djeci u Bosni i Hercegovini

Verzija prilagođena djeci

Imam nešto
važno da ti kažem!

A šta to?



Da li znaš da je svako dijete u BiH
koje učestvuje u istraživanjima
zaštićeno posebnim Etičkim
kodeksom?

A ŠTA JE TO
ETIČKI KODEKS?



Etički kodeks je skup pravila
kojima se štite tvoji
lični podaci, tvoja prava
i uopšte tvoji interesi.

Kako to misliš, ne
razumijem ?



Odrasli ljudi su zajedno s djecom napisali
listu pravila kojima se štite tvoja prava i
tvoji lični podaci tokom cijelog procesa
istraživanja?

Aaaa, sad ima smisla.
Ekstra!



Bitno je da znaš da odrasli uvijek
moraju prilagoditi istraživanje
tebi i tvom uzrastu.

KONAČNO!



Svi oni koji budu željeli raditi
istraživanje s tobom morat će
proći određene kontrole.

Hm, zvuči zanimljivo.



Za sve ovo moraju pitati tebe,
tvoje roditelje / staratelje ali i
školu.

Čak i mene?



U svakom trenutku si slobodna
odustati, jer te niko ne može
prisiliti na nešto što ne želiš.

Ima smisla.



Naravno,
ovo se odnosi
na svu djecu.

DA, PREDIVNO!



U istraživanju vrijedi pravilo "dva
prsta" i uvijek možete pitati sve
što vam nije jasno.

Cool, kao na času.



I na kraju, istraživači su
vam dužni prikazati
sve rezultate do kojih su
došli kada završe istraživanje.

Jedva čekam da
čujem te
rezultate.



Hvala ti na saradnji.

Hvala ti,
MRAK !

